

A Quantitative Study of Emotions in Nahj ul-Balagha: Imam Ali's (AS) Approval of Prominent Figures

(Research Article)

Mohammadhossein Khavaninzadeh¹ , Khalil Parvini^{2*} , Reza Afhami³

Submission Date: 20 January 2025

Revision Date: 26 May 2025

Acceptance Date: 6 July 2025

(Page 1-32)

Abstract

Examining the positive and negative emotions in the text of Nahj ul-Balagha is crucial for deepening the understanding of the influential character of Imam Ali (AS) and more accurately representing his intellectual and value structures. Additionally, analyzing the emotional dimensions of Imam Ali's (AS) discourse concerning individuals regarded as human models is of great importance. This study, based on a linguistic and psychological approach, first investigates positive and negative emotions in Nahj ul-Balagha and then analyzes satisfaction with individuals to reveal the psychological, social, and human layers of the text. To this end, relying on historical psychology and utilizing deep learning technology and natural language processing algorithms, along with a Contextualized Construct Representations (CCR) approach, the connection between common language and the linguistic structure of Nahj ul-Balagha has been reconstructed. Furthermore, using transfer learning techniques, the text of Nahj ul-Balagha was analyzed and classified based on Arabic literature and Watson's Positive and Negative Affect Schedule (PANAS) questionnaire. The results indicate that in Imam Ali's (AS) discourse, negative emotion scores are slightly higher than positive ones, with a relative balance between the two emotional categories. Moreover, negative emotions are significantly higher in cases of "satisfaction with

1. PhD in Arabic Language and Literature, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

2. Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Humanities, Tarbiat Madras University, Tehran, Iran

3. Associate Professor, Department of Research and Art History, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran

*: Corresponding Author:

Email: parvini@modares.ac.ir

How to cite this article: Khavaninzadeh, M. H., Parvini, Kh., & Afhami, R. (2025). A Quantitative Study of Emotions in Nahj ul-Balagha: Imam Ali's (AS) Approval of Prominent Figures. *Quarterly Journal of Nahj al-Balagha Research*, 13(50), 1-32. <https://doi.org/10.22084/nahj.2026.32231.3267>

individuals," reflecting Imam Ali's (AS) state of psychological constriction rather than expansion when praising certain individuals, indicating his dissatisfaction.

Keywords: Positive and Negative Emotions, Contextualized Construct Representations (CCR), Satisfaction with Individuals, Imam Ali (AS), Nahj ul-Balagha.

Extended Abstract

1. Introduction

Given the position of Imam Ali (AS) as a spiritual leader and Islamic ruler within the Muslim world, examining the representation of positive and negative emotions in the most significant texts attributed to him —texts that reflect his psychological and inner states— is of considerable importance. This importance stems from the fact that one of the key distinguishing features of a spiritual leader, as opposed to other types of leaders, lies in his beliefs and conduct, including concepts such as infallibility (‘isma) and Imamate in Shiite thought, which are manifested in his manner of engagement with both personal and governmental matters. Within this framework, the psychological category of "positive and negative affect," with a particular focus on satisfaction with individuals, has not yet been systematically investigated. The present study addresses this issue for the first time by employing Contextualized Construct Representations (CCR).

In its first stage, this research analyzes positive and negative emotions in Nahj ul-Balagha and then, after a thorough survey of all relevant cases, examines Imam Ali's (AS) manner of engagement with individuals toward whom he expresses approval and praise. This approach enables a deeper understanding of the psychological and social dimensions of the text and facilitates a more rigorous and objective scholarly analysis thereof.

2. Theoretical framework

In the analytical section of the study, the discussion is examined with reference to the concepts presented in *Psychology of Art* by Lev Vygotsky (1971), and the specified topic is analyzed across three levels: "perception," "technique," and "psychoanalysis." A phenomenological perspective is also employed to facilitate a clearer understanding of these three levels.

In the statistical section, the Contextualized Construct Representations (CCR) method is applied. CCR serves as an analytical tool that enables precise categorization of texts. By focusing on the internal structure of the

text and the relationships among its semantic units, it allows the researcher to assign each text to a specific category. Within the framework of natural language processing (NLP), CCR is also capable of extracting sets of words and expressions associated with each category, thereby generating a semantic and conceptual representation of the text.

Furthermore, in the statistical analysis, the Arabic version of the Positive and Negative Affect Schedule (PANAS) is employed to examine the affective structure and context of Nahj ul-Balagha. This questionnaire is a brief and widely used psychometric instrument designed to measure the intensity of positive and negative emotions over a specified time period. It was developed and introduced by Watson et al. (1988). The PANAS consists of 20 items, organized into two categories: positive affect and negative affect. For each item, respondents rate the intensity of their experienced emotion using a five- or seven-point Likert scale within a defined time frame.

Questionnaire Items

Positive Affect (10 items): Interested, Excited, Strong, Enthusiastic, Proud, Alert, Inspired, Determined, Attentive, Active.

Negative Affect (10 items): Distressed, Upset, Guilty, Scared, Hostile, Irritable, Ashamed, Nervous, Jittery, Afraid.

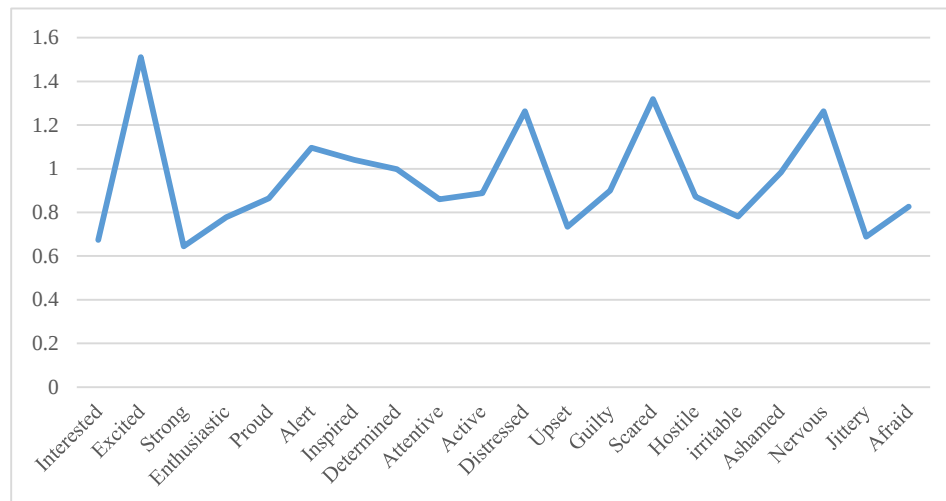
3. Method

This study, grounded in historical psychology, examines the psychological dimensions and historical evidence present in the text of Nahj ul-Balagha. In this process, deep learning technologies and natural language processing (NLP) algorithms were employed to establish a link between everyday language and the linguistic structure of Nahj ul-Balagha. Subsequently, using transfer learning techniques, the text of Nahj ul-Balagha, based on Arabic literature and without direct human intervention, was analyzed and evaluated according to the indicators of the Positive and Negative Affect Schedule (PANAS). This approach enables the identification of underlying psychological components within the text while simultaneously conducting a coherent process of text mining, in which the psychological nature of lexical items is taken into account and their latent semantic layers are revealed.

4. Conclusion

Based on the Positive and Negative Affect Schedule (PANAS), the following chart illustrates the levels of positive and negative affect in Nahj ul-Balagha:

Mean of Positive and Negative Affect in Nahj ul-Balagha

Total score of positive and negative affect in Nahj ul-Balagha

	Positive	Negative	Ratio
Mean	9.354	9.629	0.274
Standard deviation	5.892	6.144	0.251
Median	6.260	6.467	0.207

In the overall examination of Imam Ali's (AS) discourse, with only a slight difference, negative affect was found to be marginally higher than positive affect, while a general balance between the two emotional domains was observed. Furthermore, the convergence of the median with the mean indicates a relatively high level of accuracy and a low margin of error in the data and statistical calculations of the average emotional distribution in Imam Ali's (AS) statements.

In the analysis of satisfaction with individuals, the selected names include Prophet Muhammad (PBUH), Abu Dharr, Malik al-Ashtar, Muhammad ibn Abi Bakr, Umar ibn Abi Salama, and Khabbab ibn al-Aratt.

From the overall data, charts, and tables, it can be inferred that in comparing levels of satisfaction and dissatisfaction with individuals, negative affect is significantly higher in the context of "satisfaction with individuals." This suggests a state of psychological constriction rather than expansion in Imam Ali (AS) when expressing praise toward certain individuals, indicating that his expressions of approval are not primarily

rooted in emotional expansiveness but rather in an inwardly constrained emotional state. In addition to quantitative findings, linguistic context, historical evidence, as well as the situational background and causes of utterance also support this claim. With the exception of the case of Prophet Muhammad, in which most statements are delivered in a positive context, all other cases —except for letter 13— are situated in sorrowful and negative contexts such as exile, news of martyrdom, dismissal, and remembrance of past events.

Moreover, Imam Ali's (AS) expressions of satisfaction can be divided into two categories: statements made during the individuals' lifetimes and those made after their death. In none of these cases —except for the Prophet— is sanctity attributed to the individuals under praise. Furthermore, in no instance does Imam Ali (AS) employ supernatural attributes or engage in flattery when describing these individuals.

References [Persian]

- Āghā Bozorg Tehrānī, Mohammad Hossein. (2024). *Al-Dharī'a ilā Taṣānīf al-Shī'a*, Vol. 14 (3rd ed.). Beirut: Dār al-Aḍwā'.
- Azbdaftri, Behrooz. (2015). *Vygotsky's System of Scholarly Knowledge: Theories and Achievements (Collected Papers)*. Tabriz: Tabriz University Press.
- Hume, David. (2022). *Essays in Aesthetics* (M. Karami, Trans., 2nd ed.). Tehran: Kargadan.
- Khāvaninzādeh, Mohammad Hossein, Parvīnī, Khalil, Afhami, Reza, & Esmā'īlī-nesab, Maryam. (2024). "An analysis of Imam Ali's self-praise themes in Nahj ul-Balaghah-Balagha from a psychological perspective." *Alavi Research Quarterly*, 15(29), 33-71.
- Luriya, Alexander Romanovich. (2003). *Cultural and Social Foundations of Cognitive Development* (H. Ghasemzadeh, Trans.). Tehran: Arjmand.
- Mohammadjafari, Rasoul. (2024). "The role of Nahj ul-Balaghah-Balagha in identifying textual distortions in Shia hadiths." *Nahj ul-Balagha Research Quarterly*, 12(47), 1-26.
- Rāmin, Ali. (2010). *Foundations of the Sociology of Art* (2nd ed.). Tehran: Ney Publications.
- Salājeqe, Batoul. (2013). The educational and managerial role of emotions from Imam Ali's perspective in Nahj ul-Balagha. *Nahj ul-Balagha Research Quarterly*, 1(2), 121-137.
- Vygotsky, Lev Semenovich. (2013). *Psychology of Art* (B. Azbdaftri, Trans., 3rd ed.). Tabriz: University of Tabriz Press.

- Vygotsky, Lev Semenovich. (2014). *Thought and Language* (H. Ghasemzadeh, Trans., 2nd ed.). Tehran: Arjmand.
- ----- (2025). "Application of a historical-psychology-based model in rejecting notions suggesting narcissism in Nahj ul-Balagha (case study of wars)." *Two-issue Journal of Thaqalayn Studies*, 11(21), 1–39.
- Zarbāyegānī, Mas'ūd, & Shoja'ī, Mohammad Sadegh. (2021). *Psychology in Nahj ul-Balagha: Concepts and Teachings* (15th ed.). Tehran: Research Institute of Hawza and University.

References [Arabic]

- Abū al-Faraj Ibn al-Jawzī, 'Abd al-Raḥmān ibn 'Alī. (1992). *Al-Muntaẓam fī Tārīkh al-Mulūk wa al-Umam*, Vol. 3 ('Abd al-Qādir 'Aṭā & Muṣṭafā 'Abd al-Qādir, Eds.; Na'im Zarzūr, Rev.). Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyya.
- Abū Ja'far Muḥammad ibn Jarīr al-Ṭabarī. (1879). *Tārīkh al-Umam wa al-Mulūk*, Vol. 3. Leiden: Brill.
- Abū 'Umar Yūsuf ibn 'Abd al-Barr. (1992). *Al-Isti'āb fī Ma'rifat al-Aṣḥāb*, Vol. 3 (A. M. al-Bajāwī, Ed.). Beirut: Dār al-Jīl.
- Aḥmad ibn 'Alī Ibn Ḥajar al-'Asqalānī. (1995). *Al-Iṣāba fī Tamyīz al-Ṣaḥāba*, Vol. 6 ('Ādil Aḥmad 'Abd al-Mawjūd & 'Alī Muḥammad Mu'awwaḍ, Eds.). Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyya.
- Aḥmad ibn Muḥammad al-Ya'qūbī. (1981). *Tārīkh al-Ya'qūbī*, Vol. 2. Beirut: Dār Ṣādir / Dār Bayrūt.
- Aḥmad ibn Yaḥyā al-Balādhurī. (1996). *Jamāl min Ansāb al-Ashrāf*, Vols. 1, 2, & 5 (Suhayl Zakkār & Riyāḍ al-Ziriklī, Eds.). Beirut: Dār al-Fikr.
- al-Āmīn, Muḥsin. (1983). *A'yān al-Shī'a*, Vol. 9 (Ḥasan al-Āmīn, Ed.). Beirut: Dār al-Ta'aruf lil-Maṭbū'āt.
- al-Dhahabī, Shams al-Dīn. (1985). *Siyar A'lām al-Nubalā'*, Vol. 3. Beirut: Mu'assasat al-Risāla.
- al-Dhahabī, Shams al-Dīn. (2006). *Siyar A'lām al-Nubalā'*, Vol. 4. Cairo: Dār al-Ḥadīth.
- Ibn al-Athīr, 'Izz al-Dīn 'Alī. (1989). *Usd al-Ghāba fī Ma'rifat al-Ṣaḥāba*, Vol. 5. Beirut: Dār al-Fikr.
- Ibn Maytham al-Baḥrānī, Maytham ibn 'Alī. (1984). *Sharḥ Nahj al-Balāgha*, Vol. 5 (2nd ed.). Tehran: Daftar Nashr al-Kitāb.
- Ibn Qutayba al-Dīnawarī, 'Abd Allāh ibn Muslim. (1960). *Al-Ma'ārif* (Tharwat 'Ukāsha, Ed.). Cairo: al-Hay'a al-Miṣriyya al-'Āmma lil-Kitāb.
- Ibn Sa'd, Muḥammad. (1968). *Al-Ṭabaqāt al-Kubrā*, Vol. 2 (Iḥsān 'Abbās, Ed.). Beirut: Dār Ṣādir.

- Ibn Sa'd, Muḥammad. (1990). *Al-Ṭabaqāt al-Kubrā*, Vols. 4 & 8 (Muḥammad 'Abd al-Qādir 'Aṭā, Ed.). Beirut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyya.
- al-Khū'ī, Ḥabīb Allāh ibn Muḥammad. (2001). *Minhāj al-Barā'a fī Sharḥ Nahj al-Balāgha*, Vol. 20 (Ḥasan Ḥasan-Zāda Āmulī & Muḥammad Bāqir Kamarah'ī, Comm.). Tehran: Maktabat al-Islāmiyya.
- al-Mufīd, Muḥammad ibn Muḥammad. (1992). *Al-Jamal wa al-Naṣra li Sayyid al- Itra fī Harb al-Baṣra* (Alī Mirsharīfī, Ed.). Qom: Markaz al-Nashr al-Tābi' li Maktab al-I'lām al-Islāmī.
- al-Mūsawī, Šādiq. (2005). *Tamām Nahj al-Balāgha*, Vols. 4, 5, & 7 (F. Sayyid, Ed.; Muḥammad 'Assāf, Comp.). Beirut: Mu'assasat al-A'lāmī lil-Maṭbū'āt.
- al-Raḍī, Muḥammad ibn al-Ḥusayn. (1967). *Nahj al-Balāgha* (Šubḥī al-Šāliḥ, Ed.). Beirut: n.p.
- al-Thaqafī al-Kūfī, Ibrāhīm ibn Muḥammad. (1976). *Al-Ghārāt* (Sayyid Jalāl al-Dīn Muḥaddith, Ed.). Tehran: Anjoman Āthār-e Mellī.
- al-Tūsī, Muḥammad ibn al-Ḥasan. (1990). *Rijāl al-Kashshī – Ikhtiyār Ma'rifat al-Rijāl*, Vol. 1 (Ḥasan Muṣṭafawī, Ed.). Mashhad: University of Mashhad Press.
- al-Ziriklī, Khayr al-Dīn. (2002). *Al-A'lām*, Vol. 6 (15th ed.). Beirut: Dār al-'Ilm lil-Malāyīn.
- al-Zubayrī, Muṣ'ab ibn 'Abd Allāh. (n.d.). *Nasab Quraysh* (3rd ed.). Cairo: Dār al-Ma'ārif.
- Zaydān, Jirjī. (n.d.). *Tārīkh al-Tamaddun al-Islāmī*, Vol. 3. Cairo: Dār al-Hilāl.

References [English]

- Argyle, M. (2000). *Psychology and Religion: An Introduction*. New York. NY: Routledge.
- Atari, M., Omrani, A., & Dehghani, M. (2023). *Contextualized Construct Representation: Leveraging Psychometric Scales to Advance Theory-Driven Text Analysis*.
- Baumeister, R. (1994). How Stories Make Sense of Personal Experience: Motives that Shape Autobiographical Narratives. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20. 676-690.
- Casuso, L., Gargurevich, R., Van den Noortgate, W., & Van den Bergh, O. (2016). Psychometric properties of the Positive and Negative Affect Scale for Children (PANAS-C) in Peru. *Interamerican Journal of Psychology*, 50(2), 170-185. Available via PsycNET.
- Davis, R. C., Arce, M. A., Tobin, K. E., Palumbo, I. M., Chmielewski, M., Megreya, A. M., & Latzman, R. D. (2022). Testing measurement invariance of the Positive and Negative Affect Schedule (PANAS) in

- American and Arab university students. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 20(2), 874-887.
- Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*, 54, 403-425.
 - Luria, A. R. (1976). *The cognitive development: Its cultural and social foundations*. Harvard University Press.
 - Merz, E. L., Malcarne, V. L., Roesch, S. C., Ko, C. M., Emerson, M., Roma, V. G., & Sadler, G. R. (2013). Psychometric properties of Positive and Negative Affect Schedule (PANAS) original and short forms in an African American community sample. *Journal of Affective Disorders*, 151(3), 942-949.
 - Pettit, J. W., Kline, J. P., Gencoz, T., Gencoz, F., & Joiner, T. E., Jr. (2001). Are happy people healthier? The specific role of positive affect in predicting self-reported health symptoms. *Journal of Research in Personality*, 35(4), 521-536.
 - Quiceno, J. M., & Vinaccia, S. (2014). Calidad de vida en adolescentes: Análisis desde las fortalezas personales y las emociones negativas. *Terapia Psicológica*, 32(3), 185-200.
 - Sanmartín, R., Inglés, C. J., Vicent, M., González, C., Díaz-Herrero, Á., & García-Fernández, J. M. (2018). Positive and negative affect as predictors of social functioning in Spanish children. *PLOS ONE*, 13(8), e0201698.
 - Watson, D. Clark, A. (1988). Positive and Negative Affect Schedule (PANAS). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1988, 54(6).

(مقاله پژوهشی)

بررسی کمی عواطف در نهج البلاغه: رضایت امام علی(ع) از افراد شاخص

محمدحسین خوانین زاده^۱، خلیل پروینی^۲، رضا افهمی^۳

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۱۱/۰۱ بازنگری مقاله: ۱۴۰۴/۰۳/۰۵

پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۴/۱۵

(از ص ۹ تا ۳۲)

چکیده

بررسی عواطف مثبت و منفی متن نهج البلاغه از موضوعات مهمی است که به درک ژرف تر از شخصیت تأثیرگذار امام علی(ع) و بازنمایی دقیق تر ساختارهای فکری و ارزشی امام کمک می کند. از سوی دیگر، بررسی ابعاد عاطفی متن امام علی(ع) درباره افرادی که الگوی انسانی شمرده می شوند، حائز اهمیت است. پژوهش حاضر با تکیه بر رویکردی زبانی و روان شناسانه، ابتدا عاطفه مثبت و منفی در نهج البلاغه را بررسی می کند، و سپس به تحلیل رضایتمندی از افراد می پردازد تا لایه های روانی، اجتماعی و انسانی متن آشکار شود. در این راستا، با اتکا بر روان شناسی تاریخی و بهره گیری از فناوری «یادگیری عمیق» و الگوریتم های «پردازش زبان طبیعی»، و با رویکرد «بازنمایی های ساختاری متنی»، پیوند میان زبان رایج مردم و ساختار زبانی نهج البلاغه بازسازی شده است. همچنین به کمک تکنیک «یادگیری انتقالی»، متن نهج البلاغه بر پایه ادبیات عرب، و بر اساس پرسش نامه «ارزیابی عاطفه مثبت و منفی» (PANAS) واتسون، تحلیل و طبقه بندی گردیده است. نتایج نشان می دهد که در گفتار امام علی(ع) نمرات عواطف منفی، اندکی بیشتر از عواطف مثبت است و تعادل نسبی میان دو دسته عاطفی برقرار است. همچنین بروز عاطفه منفی در موقعیت های «رضایتمندی از افراد» به وضوح بیشتر است. به نظر می رسد چنین امری با توجه به قرائن و شواهد دیگر، حاکی از آن است که امام علی(ع) در موارد ستایش دیگران، خوش احوال نیست و این نوع رضایت، بیشتر بازتاب دهنده حالت قبض درونی - و نه بسط احوال - ایشان است.

کلید واژه ها: عواطف مثبت و منفی، بازنمایی های ساختاری متنی، رضایتمندی از افراد، امام علی(ع)، نهج البلاغه.

۱. دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۲. استاد، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۳. دانشیار، گروه پژوهش و تاریخ هنر، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

۱. مقدمه

کلان موضوع بررسی روان‌شناختی عواطف مثبت و منفی در گفتار امام علی(ع)، به عنوان مسئله‌ای بنیادین و کمتر مورد توجه، از منظرهای گوناگون قابل تحلیل است. در چارچوب این پژوهش، متغیرهای متعددی قابل بررسی‌اند؛ اما این مقاله متغیرهای مشخصی را مورد بررسی قرار می‌دهد. در گام نخست، هدف پژوهش تحلیل عواطف مثبت و منفی در متن نهج‌البلاغه است و سپس -پس استقصای کامل موارد- نحوه مواجهه امام علی(ع) با افرادی که از آنان رضایت داشته و مورد ستایش او بوده‌اند، مورد بررسی قرار می‌گیرد. این رویکرد، امکان شناخت ژرف‌تر از ویژگی‌های روانی و اجتماعی متن را فراهم می‌آورد و زمینه تحلیل علمی و بی‌طرفانه آن را تقویت می‌کند.

این تحقیق با تکیه بر روان‌شناسی تاریخی، به بررسی ابعاد روانی و شواهد تاریخی موجود در متن نهج‌البلاغه می‌پردازد. در این مسیر، از فناوری «یادگیری عمیق»^۱ و الگوریتم‌های «پردازش زبان طبیعی» (NLP) بهره گرفته می‌شود تا پیوندی میان زبان رایج مردم و ساختار زبانی نهج‌البلاغه برقرار گردد. سپس با استفاده از تکنیک «یادگیری انتقالی»^۲، متن نهج‌البلاغه بر پایه ادبیات عرب، بدون دخالت مستقیم انسان و فارغ از تفسیرهای شخصی -چنانچه در روش‌های سنتی، ذوق و سلیق افراد مختلف تأثیر به‌سزایی در نتایج واکاوی زبانی می‌گذارد- بر اساس شاخص‌های پرسش‌نامه «ارزیابی عاطفه مثبت و منفی» (PANAS) تحلیل و ارزیابی می‌شود. این شیوه، امکان شناسایی مؤلفه‌های روانی نهفته در متن را فراهم می‌سازد و هم‌زمان فرآیند «متن‌کاوی»^۳ به صورت منسجم انجام می‌گیرد؛ به گونه‌ای که ماهیت روان‌شناختی واژگان نیز مورد توجه قرار می‌گیرد و لایه‌های پنهان معنایی آن‌ها آشکار می‌شود.

در چارچوب تحلیل‌های آماری و روان‌شناختی، این مطالعه در زمره پژوهش‌های روان‌شناسی تاریخی جای می‌گیرد؛ حوزه‌ای که در سال‌های اخیر، به واسطه پیشرفت‌های چشمگیر در فناوری‌های پردازش زبان طبیعی (NLP) و بهره‌گیری از الگوریتم‌های یادگیری عمیق و انتقالی، امکان بررسی موشکافانه‌تری از متون تاریخی را فراهم آورده‌است. این تحول موجب شده است که روان‌شناسی تاریخی وارد مرحله‌ای شود که در آن، تلاش اصلی معطوف به کشف و تبیین پیوندهای میان متون تاریخی و ساختارهای روان‌شناختی و جامعه‌شناختی به منظور تحلیل و تفسیر دقیق‌تر آن‌ها است. در این میان، رویکرد نوینی تحت عنوان «بازنمایی‌های ساختاری متنی» مطرح شده که با تکیه بر مجموعه‌ای از پرسش‌های استاندارد، امکان واکاوی نظام‌مند و نوآورانه متون را فراهم می‌سازد (Atari, Omrani & Dehghani, 2023).

در مورد متن مورد پژوهش نیز باید دانست که نهج‌البلاغه مشهورترین اثری است که سخنان امام علی(ع) را در خود جای داده (محمدجعفری، ۱۴۰۳: ۹) و به عنوان «أخ القرآن» (برادر قرآن) جایگاه ویژه‌ای میان اندیشمندان مسلمان و غیرمسلمان داشته است (آقابزرگ تهرانی، ۱۴۰۸، ۱۱۱/۱۴). بی‌تردید، صاحب سخنان کتاب نهج‌البلاغه، امام علی(ع)، خطیب‌ترین خلفاست و خود نهج‌البلاغه نیز دلیلی روشن بر این

1. Deep Learning

2. Transfer Learning

3. text mining

ادعاست (زیدان، بی‌تا: ۱۱۷/۳). از سوی دیگر، بافت تاریخی نهج البلاغه با تحلیل روان‌شناختی رضایتمندی ایشان همخوانی دارد؛ زیرا این کتاب، دوره حکومت و سخنان امام علی(ع) را در قالب روابط اجتماعی و سیاسی جامعه آن روز منعکس کرده و این بازه زمانی پیوندی نزدیک با مبحث رضایتمندی، نارضایتی و بررسی حالات عاطفی انسان دارد.

۱-۱. بیان مسئله

بررسی زبانی عواطف مثبت و منفی در نهج البلاغه، زمینه آشکارسازی ابعاد پنهان مسائل اجتماعی و فرهنگی عصر امام علی(ع) را فراهم می‌سازد و امکان دستیابی به تصویری دقیق‌تر از ساختارهای فکری و ارزشی آن دوره را مهیا می‌کند. همچنین بررسی ابعاد عاطفی متن امام علی(ع) درباره افرادی که الگوی انسانی شمرده می‌شوند، حائز اهمیت است و ارزش‌های فکری امام علی(ع) را به عنوان رهبر و الگوی معنوی-سیاسی، نمایان می‌کند.

پژوهش حاضر درصدد پاسخ به سوال‌های زیر است:

۱. بر اساس پرسشنامه «ارزیابی عاطفه مثبت و منفی» (PANAS)، کیفیت زیرمقیاس‌های عواطف مثبت و منفی امام علی(ع) در نهج البلاغه به چه صورت است و چگونه تحلیل می‌شود؟
۲. افراد مورد رضایت امام علی(ع) چه کسانی هستند و بیان احساسات عاطفی امام درباره آنان، در نهج البلاغه چگونه تجلی پیدا کرده است؟
۳. عواطف مثبت و منفی کل متن نهج البلاغه در قیاس با موارد «رضایتمندی از افراد»، چه نسبت معناداری دارد؟

۱-۲. پیشینه پژوهش

در دو پژوهش، از روش «بازنمایی‌های ساختاری متنی» (CCR^۱) استفاده شده و پرسشنامه شخصیت [خودشیفته (NPI-40)، بر موضوعات «جنگ» و «خودستایی» تطبیق یافته است: ۱. «تحلیل روان‌سنجی زیرمقیاس‌های موهم خودشیفتگی در نهج البلاغه با رویکرد بازنمایی ساختاری متنی (CCR)؛ مطالعه موردی جنگ‌ها» (خوانین‌زاده و دیگران، ۱۴۰۴)؛ ۲. «واکاوی بن‌مایه‌های خودستایی امام علی(ع) در نهج البلاغه از منظر روان‌شناسی» (خوانین‌زاده و دیگران، ۱۴۰۳). اما در این پژوهش، با استفاده از روش (CCR) و ابزار زبان‌شناسی جدید، ساختار عاطفی نهج البلاغه با سنجش پرسشنامه «ارزیابی عاطفه مثبت و منفی» (PANAS) مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

اما در مورد پژوهش‌های مرتبط با مقاله حاضر، عناوین زیادی مشاهده نمی‌شود و عناوین قابل مشاهده، ارتباط بسیار زیادی با موضوع پژوهش ندارند. پایان‌نامه «تحلیل شخصیت اعلام معاصر امام علی(ع) در نهج البلاغه» (محدثه کوهی اصفهانی-۱۳۹۸) و پایان‌نامه «روش‌شناسی مدح و مذمت شخصیت‌ها در نهج البلاغه» (فهمیه طاووسی-۱۳۹۱) بیشترین ارتباط را با پژوهش حاضر دارند. همچنین مقاله «جایگاه تربیتی-مدیریتی عواطف از دیدگاه امام علی(ع) در نهج البلاغه» (بتول سلاجقه، ۱۳۹۲) به بررسی نظری

1. Contextualized Construct Representations.

مدیریت عواطف در نهج البلاغه می‌پردازد، ولی مقوله بررسی عواطف متن نهج البلاغه، موضوع بررسی پژوهش نمی‌باشد. بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد تحلیل جامعه‌شناختی بستر تاریخی روایات کمتر مورد توجه قرار گرفته و خلأ مطالعات بین‌رشته‌ای به‌ویژه از منظر روان‌شناسی مشهود است.

۳-۱. ضرورت و اهمیت پژوهش

از آنجا که امام علی (ع) به عنوان رهبر معنوی و حاکم اسلامی، مورد پذیرش جوامع اسلامی و مسلمانان بوده و هست، بررسی عواطف مثبت و منفی مهم‌ترین یا یکی از مهم‌ترین متن‌های منتسب به امام علی (ع) که حالات روحی صاحب متن را بازتاب می‌دهد، از اهمیت بالایی برخوردار است. چراکه یکی از تمایزات مهم رهبر معنوی با رهبران دیگر، مربوط به باورها، کنش و واکنش‌های او -همچون مفاهیم عصمت و امامت در تشیع- می‌شود که در نحوه مواجهه او با مسائل مختلف حکومتی و شخصی ظاهر می‌شود. البته از نظر نگارندگان -مطابق با آیات قرآن^۱- عواطف رهبر معنوی با سایر مردمان، تفاوت ماهوی ندارد.

در این میان، مقوله روان‌شناختی «عاطفه مثبت و منفی» با تأکید بر رضایتمندی از افراد تاکنون مورد بررسی قرار نگرفته و پژوهش حاضر برای نخستین بار به این موضوع با استفاده از «بازنمایی‌های ساختاری متنی» (CCR) می‌پردازد.

۲. بحث

۱-۲. روش تحلیل داده‌ها

در بخش تحلیلی پژوهش، با توجه به مفاهیم کتاب *روان‌شناسی هنر* (ویگوتسکی، ۱۳۹۲) بحث مورد بررسی قرار گرفته و موضوع معین شده در سه سطح «ادراک»، «تکنیک» و «روان‌کاوی»، واکاوی می‌شود و با کمک نگاه پدیدارشناسانه، درک این سه سطح هموار می‌شود. در بخش آماری نیز از روش «بازنمایی‌های ساختاری متنی» استفاده می‌شود.

در حوزه تحلیل متن و زبان‌شناسی رایانشی، روش «بازنمایی‌های ساختاری متنی» به عنوان رویکردی کلیدی در استخراج و سازمان‌دهی محتوای متنی مطرح است. این روش به تبدیل متون طبیعی به ساختارهای استاندارد و صوری می‌پردازد که در آن اجزای معنایی، نحوی و گفتمانی متن در قالب گراف‌ها، درخت‌های وابستگی یا چارچوب‌های معنایی، بازنمایی می‌شوند. از این‌رو، کهن‌بودن متن نهج البلاغه خللی در روند «متن‌کاوی» ایجاد نمی‌کند و طبق روش «CCR»، ساختار زبانی متن نهج البلاغه بر اساس ریشه کلمات و تمام اطلاعات زبانی و تاریخی موجود از فرهنگ عربی در فضای وب، بازسازی و بازنمایی می‌شود؛ و بار روانی واژگان و جملات در بافت جمله، از طریق متن‌کاوی بررسی می‌شود. در واقع، هدف از CCR، فراهم کردن بستری برای تحلیل خودکار متن و امکان‌پذیر کردن وظایفی چون پاسخ به پرسش، خلاصه‌سازی و ترجمه ماشینی است.

«بازنمایی‌های ساختاری متنی» ابزاری تحلیلی هستند که امکان دسته‌بندی دقیق متون را فراهم می‌آورند. این بازنمایی‌ها، با تمرکز بر ساختار درونی متن و روابط بین واحدهای معنایی آن، به پژوهشگر

اجازه می‌دهند تا هر متن را به یک دسته یا کته‌گوری^۱ مشخص نسبت دهد. از سوی دیگر، در چارچوب «پردازش زبان طبیعی»، CCR قادر است مجموعه‌ای از کلمات و عبارات مرتبط با هر دسته را استخراج کند، به گونه‌ای که نمایه‌ای معنایی و مفهومی از متن شکل گیرد. این ویژگی باعث می‌شود که CCR نه تنها در تحلیل محتوا، بلکه در وظایف پیچیده‌تری همچون استخراج مفاهیم، خوشه‌بندی متون و بازیابی اطلاعات نیز کاربردی و موثر باشد.

در این پژوهش، با استفاده از نسخه عربی پرسشنامه «ارزیابی عاطفه مثبت و منفی» (PANAS)^۲ بافت و ساختار عاطفی نهج البلاغه مورد بررسی قرار گرفته است. پرسشنامه مذکور، ابزاری روان‌سنجی مختصر و رایج به شمار می‌رود که با هدف سنجش میزان هیجان‌ها و عواطف مثبت و منفی در یک دوره زمانی معین (مثلاً در طول هفته گذشته)^۳ تدوین شده است. این ابزار به وسیله واتسون^۴ و همکاران او در سال ۱۹۸۸ طراحی و معرفی گردید. پرسشنامه پاناس از ۲۰ عبارت تشکیل شده است که در دو گروه عاطفه مثبت و عاطفه منفی سازمان‌دهی می‌شوند. در مورد هر عبارت، آزمودنی‌ها با بهره‌گیری از مقیاس لیکرت^۵ پنج یا هفت درجه‌ای، شدت ادراک خود از آن هیجان را در بازه زمانی مشخص بیان می‌کنند.

مقیاس پرسشنامه PANAS می‌تواند برای ارزیابی احساسات به عنوان یک «ویژگی پایدار»^۶ یا یک «حالت موقتی»^۷ مورد استفاده قرار گیرد (Casuso et al., 2016: 171). با این حال، در تحقیق حاضر و بر پایه تمرکز بر متن، به جای دریافت پاسخ‌های صریح از افراد، شیوه «متن‌کاوی»^۸ و پژوهش‌های عددی نمره‌های گویه‌ها بر اساس داده‌های متنی به کار گرفته می‌شود و با استفاده از CCR، می‌توان به احساسات و عواطف متن که طریق واژگان و ترکیب‌ها منتقل می‌شود، راه پیدا یافت و به درجه و شدت آن پی برد. اما در خصوص امکان‌پذیری تطبیق پرسشنامه «ارزیابی عاطفه مثبت و منفی»^۹ - که در عصر پسامدرن تدوین شده است - بر متون کهن، باید به این نکته توجه شود که: مفاهیم گویه‌های پرسشنامه «واتسون» برای روان‌کاوی افراد حاضر یا متن‌کاوی یک متن، زمان‌مند نیست و ماهیتی جهان‌شمول دارد. کاربرد این پرسش‌نامه به گروهی خاص از جمله مردان یا زنان محدود نمی‌شود و در این پژوهش برای سنجش عاطفه متن مورد استفاده قرار می‌گیرد.

البته باید توجه داشت که بخش آماری مبتنی بر روش نوآورانه «CCR»، دارای برخی از محدودیت‌ها است. زیرا متن عربی نهج البلاغه و لزوم ترجمه «پرسش‌نامه‌ها»، تقطیعی بودن متن نهج البلاغه، زمان‌مند نبودن تمام عبارات آن و عدم امکان تفکیک تمام موضوعات از متن خطبه‌ها، نامه‌ها و حکمت‌ها، منجر به کاهش دقت آماری می‌شود و برخی از ظرایف زبانی مورد «متن‌کاوی» قرار نمی‌گیرد. با وجود تمام این محدودیت‌ها، نتایج «متن‌کاوی» و تحلیل‌های منطبق بر آن، نشان از دقت بالای این روش دارد و روزنه بسیار ارزشمندی را برای پژوهش‌های متنی ایجاد می‌کند.

1. category

2. Watson

3. Likert scale

4. trait

5. state

همچنین باید توجه داشت که به دلیل محوریت ریشه کلمات در این روش آماری، نمی‌توان انتظار دقت صددرصدی و انطباق کامل با واقعیت را داشت. از این رو در تحلیل‌ها کوشیده شده است با تلفیق دیدگاه‌های روان‌شناسی هنر و گزاره‌های تاریخی با داده‌های آماری، این محدودیت جبران و جامعیت تحلیلی-آماري پژوهش حفظ شود.

گویه‌های پرسش‌نامه

عاطفه مثبت (۱۰)

علاقه‌مندی-Interested: مهمت؛ ذوق‌زدگی-Excited: منفعل فرحان
مقتدر بودن-Strong: قوي؛ شور و شوق-Enthusiastic: متحمس
غرور و افتخار-Proud: فخور؛ هوشیاری و زیرکی-Alert: حذر یقظ
خوش‌ذوقی-Inspired: ملهم؛ مصمم بودن-Determined: حازم مصر
دقیق و هشیار-Attentive: متنبه؛ فعال-جنب و جوش-Active: نشیط

عاطفه منفی (۱۰)

پریشانی-Distressed: قلق حزین؛ ناراحتی-Upset: غاضب متضایق
گناهکار-Guilty: مذنب؛ ترس و وحشت-Scared: خائف مرعوب
خصومت-Hostile: عدائي؛ زودرنجی-irritable: منزعج
شرمساری-Ashamed: خجول؛ بی‌قرار بودن-Nervous: متوتر عصبی
عصبی بودن-Jittery: مضطرب غاضب؛ هراسان-Afraid: جبان

دو بعد اصلی در مطالعات ساختار عاطفه، در تمام فرهنگ‌ها به‌طور مداوم ظاهر شده‌اند. این ابعاد به عنوان دو عامل اول در تحلیل‌های عاملی خلق‌وخوی خودگزارش‌دهی و به عنوان دو بعد اول در مقیاس‌بندی چندبعدی حالات چهره یا اصطلاحات خلقی پدیدار می‌شوند. به‌طور خلاصه، عاطفه مثبت (PA) میزان اشتیاق، فعالیت و هوشیاری فرد را منعکس می‌کند عاطفه مثبت زیاد نشان‌دهنده وضعیتی از نشاط و انرژی بالا، تمرکز عمیق و مشارکت خوشایند است، در حالی که عاطفه مثبت اندک با احساس اندوه و کم‌حرکی شناخته می‌شود. در برابر آن، عاطفه منفی (NA) به‌عنوان یک مؤلفه کلی از آشفتگی روانی و درگیری نامطلوب مطرح است که دامنه‌ای از هیجان‌های منفی مانند خشم، خواری، بی‌زاری، احساس تقصیر، هراس و بی‌قراری را شامل می‌شود (Watson et al., 1988: 1063).

برای انجام تحلیل‌های داده‌محور، از نسخه‌ای از یک پکیج پایتون^۱ بهره گرفته شده که انتشار آن از طریق گیت‌هاب^۲ صورت گرفته است.^۴ در گام نخست، ساختارهای مرتبط با عواطف مثبت و منفی در قالب مدل‌های جایگذاری متنی تعریف شده‌اند. سپس، متن پالایش‌شده تمامی خطبه‌ها، نامه‌ها و هشتاد و پنج حکمت^۵ از نهج البلاغه -با حذف عبارت‌هایی که از زبان امام علی(ع) خارج نشده است- به صورت مجزا

1. Python

2. Github

وارد مدل شده است؛ متنی که از منظر روان‌کاوی قابلیت داده‌کاوی داشته و حذف آن بخش‌ها خللی در اعتبار آماری نتایج ایجاد نکرده است. در این شیوه، متن به شکلی پردازش می‌شود که برای ماشین قابل درک باشد؛ به‌طوری‌که هر واژه، با توجه به زمینه‌ی معنایی و موقعیتی که در آن قرار دارد، به یک بردار عددی تبدیل می‌شود. این فرایند امکان تحلیل‌های دقیق‌تری را در حوزه‌ی معناشناسی و روان‌سنجی فراهم می‌سازد.

۲-۲. مفاهیم اساسی تحلیل داده‌ها

۲-۲-۱. رضایتمندی

سنجه‌های یک زندگی مورد رضایت، با خاستگاه‌های متفاوت، معنای جدیدی پیدا می‌کند و برای یک زندگی خوب و رضایتمندانه، نمی‌توان از معیارها و شاخص‌های یکسانی استفاده کرد. ولی می‌توان مشترکات ظاهری را در نظر گرفت و بر اساس آن مقایسه و تحلیل کرد. می‌توان ادعا کرد که سنجه‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی اساسی‌ترین شاخصه‌های رضایتمندی را در بر می‌گیرد.

شادکامی انسان که بخشی از رضایتمندی اوست، بر اساس پذیرفته‌ترین نظریه‌ها بر سه پایه استوار است: عمل، لذت و آرامش. سخت‌کوشی، معرفت و انسانیت پیوندی ناگسستنی دارند و تجربه و عقل نشان می‌دهد که این ویژگی‌ها ویژه دوران‌های فرهیخته‌تر و به اصطلاح پرتجمل‌تر است. هرچه انسان‌ها در لذت‌بردن فرهیخته‌تر شده‌اند، از افراط‌گری‌ها دوری کرده‌اند؛ زیرا هیچ‌چیز بیش از افراط، لذت‌راستین را ویران نمی‌کند (هیوم، ۱۴۰۱: ۱۰۷-۱۰۴). پژوهش درباره شادی نشان می‌دهد که شادی با تناوب تجارب عاطفی مثبت ارتباط دارد، یا شاید ناشی از آن‌ها است (Argyle, 2000: 111).

تجربه معنوی و افکار خداجویانه نیز تأثیر مثبتی بر رضایتمندی انسان دارد. اینگلههارت^۱ (۱۹۹۰) دریافت که ۸۵٪ افرادی که در طول هفته یک‌بار یا بیشتر به کلیسا می‌رفتند، در مقایسه با ۷۷٪ افرادی که هرگز به کلیسا نمی‌رفتند، از زندگی «خیلی راضی» بودند. از نظر پولنر^۲ (۱۹۸۹)، حمایت اجتماعی تنها دلیل این نیست که دین باعث شادی مردم می‌شود. معلوم شده است که «نزدیکی به خدا» -چنانچه گزارش می‌شود- مستقل از شرکت در کلیسا، با شادی ارتباط دارد. با توجه به پژوهش کرک پاتریک^۳ (۱۹۹۲)، دعا و تجربه دینی هر دو، شادی را افزایش می‌دهند و اذعان شده که این هر دو، تجربه رابطه‌ای اجتماعی با خدا را که از برخی جهات شبیه به روابط انسانی است، ممکن می‌سازند (Argyle, 2000: 110). بامستر^۴ با گسترش معنای زندگی، مفاهیمی مانند هدفمندی، رضایت، شادکامی و خودفراوری را نیز در تعریف آن می‌گنجاند (Baumeister, 1994: 681). فرانکل^۵ معنای زندگی را در تجربه‌هایی مانند پرداختن به فعالیت‌های موردعلاقه، ارتباط با طبیعت، معاشرت با دوستان، مواجهه با آثار ادبی و هنری، یا اتکا به

1. Inglehart

2. Pollner

3. Kirkpatrick

4. Baumeister

5. Frankl

چارچوب‌های معنایی مانند مذهب و فلسفه زندگی تعریف می‌کند (آذربایجانی، ۱۴۰۰: ۹۱). بر اساس نظریه‌های رضایت از زندگی، این مفهوم بازتاب تعادل میان آرزوهای فرد و شرایط کنونی اوست که با دستیابی به اهداف و کسب شادکامی همراه می‌شود (Diener & others, 2017).

۲-۲-۲. ادراک

از منظر ساختاری، ادراک به کنش‌های انسانی وابسته است و به صورت فرایندی تاریخی در گذر زمان پدید آمده است (Luria, 1976: 63). در سنت فکری اروپا، عقل‌گرایان پیرو اندیشه کانت، ذهن بشر را سرچشمه اصلی شناخت تلقی می‌کردند و بر این باور بودند که فهم ما از جهان بیرونی بر پایه تعبیر و تفسیر داده‌های حسی استوار است (عزیدفتری، ۱۳۹۴: ۱۴). فلاسفه و روان‌شناسان انگارگرا از عصر دکارت به بعد، خودآگاهی را ویژگی بنیادین و غیرقابل تجربه مستقیم زندگی روانی می‌دانستند و برای آن پیشینه‌ای تاریخی قائل نبودند. عقل‌گرایان نه تنها آگاهی فرد از جهان درونی خویش را امری نخستین و تجربه‌ناپذیر می‌انگاشتند، بلکه مقوله‌های منطقی سامان‌دهنده «تجربه بی‌واسطه» را نیز دارای همین خصوصیت تلقی می‌کردند. در مقابل، پدیدارشناسان «داده‌های بی‌واسطه آگاهی» را به صورت احساس‌هایی قابل فهم در نظر می‌گیرند که افزون بر مؤلفه‌های درونی تجربه فرد، «عناصر جهان» را نیز به مثابه حالت‌های ذهنی موجودات دارای شعور و ادراک‌کننده شامل می‌شود (لوریا^۱، ۱۳۸۲: ۲۰۰ و ۲۰۱). با این همه، زیبایی چه در قلمرو اخلاق و چه در طبیعت، در معنای دقیق خود امری است که احساس می‌شود نه آنکه ادراک گردد (هیوم، ۱۴۰۱: ۱۳).

پدیدارگرایان «داده‌های بی‌واسطه آگاهی» را همچون هیجان‌های قابل شناسایی تعریف می‌کنند که هم تجربه‌های باطنی فرد را دربرمی‌گیرد و هم اجزای جهان را به عنوان وضعیت‌های ذهنی موجودات ادراک‌گر لحاظ می‌کند (Luria, 1976: 54, 218-219). در واقع نه دست و نه عقل به تنهایی توانمند نیستند، بلکه به کمک ابزارها و واسطه‌ها می‌توان به انجام کنش‌های مؤثر دست یافت. مهم‌ترین نکته پژوهش درباره اندیشه و زبان آن است که رابطه میان این دو پیوسته دگرگون می‌شود. رشد تفکر و گفتار هم‌زمان و هم‌مسیر رخ نمی‌دهد و مسیر تحول آن‌ها یکدیگر را قطع می‌کند. گاه ممکن است اندیشه و زبان همسو حرکت کنند یا حتی برای مدتی با یکدیگر یکی شوند، اما در نهایت از هم فاصله می‌گیرند (ویگوتسکی، ۱۳۹۳: ۲۱ و ۶۷).

در نظریه اجتماعی و فرهنگی مارکسیسم با تکیه بر مفهوم «رابطه‌ها»، بر این نکته تأکید می‌شود که پدیده‌های اجتماعی را نمی‌توان به صورت جداگانه بررسی کرد، بلکه باید آن‌ها را در پیوند با سایر پدیده‌ها و نیروهای اجتماعی فهم کرد. از منظر جامعه‌شناختی، اثر هنری جزئی از فرایندی است که حضور کنشگران در نهادهای اجتماعی و جریان‌های تاریخی را اقتضا می‌کند. هر کنش انسانی در درون ساختارهای اجتماعی شکل می‌گیرد و همواره از آن‌ها تأثیر می‌پذیرد (رامین، ۱۳۸۹: ۷۷، ۱۲۱ و ۱۳۳).

1. Luria

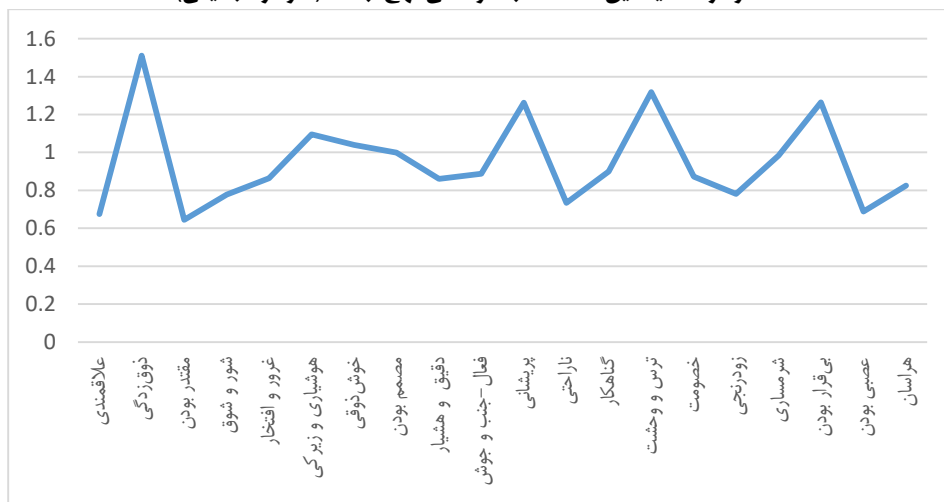
۳-۲-۲. عاطفه مثبت و منفی

بهریستی ذهنی^۱ ارزیابی‌های هیجانی و شناختی افراد از زندگی‌شان را شامل می‌شود. چیزی که مردم عادی آن را با مفاهیمی مانند شادی، آرامش، احساس رضایت و خشنودی از زندگی می‌شناسند (Diener, 2003). همچنین، در مطالعات گوناگون، ارتباط قوی میان هیجانات مثبت با تاب‌آوری و خوش‌بینی مشاهده شده است، به‌ویژه زمانی که افراد با موقعیت‌ها یا رویدادهای دشوار زندگی مواجه می‌شوند (Quiceno & Vinaccia, 2014). دو اختلال افسردگی و اضطراب با NA بالا مشخص می‌شوند، اما ویژگی‌های غیرمشترکی در PA دارند (Merz et al., 2013). به نقل از: Mineka et al., 1998). تحقیقات در زمینه ارتباط بین عاطفه مثبت و منفی با سلامت جسمانی نتایج متفاوتی به‌دست آورده‌اند و اغلب نشان داده‌اند که عاطفه منفی به‌طور کلی ارتباط قوی‌تری با علائم سلامت دارد (Pettit et al., 2001). در نوجوانان نیز افزایش هیجان مثبت احتمال عملکرد اجتماعی بالا را افزایش می‌دهد، در حالی که افزایش هیجان منفی احتمال عملکرد اجتماعی بالا را کاهش می‌دهد (Sanmartín et al., 2018).

۳-۲. تحلیل عواطف مثبت و عاطفه منفی امام علی(ع) در نهج البلاغه

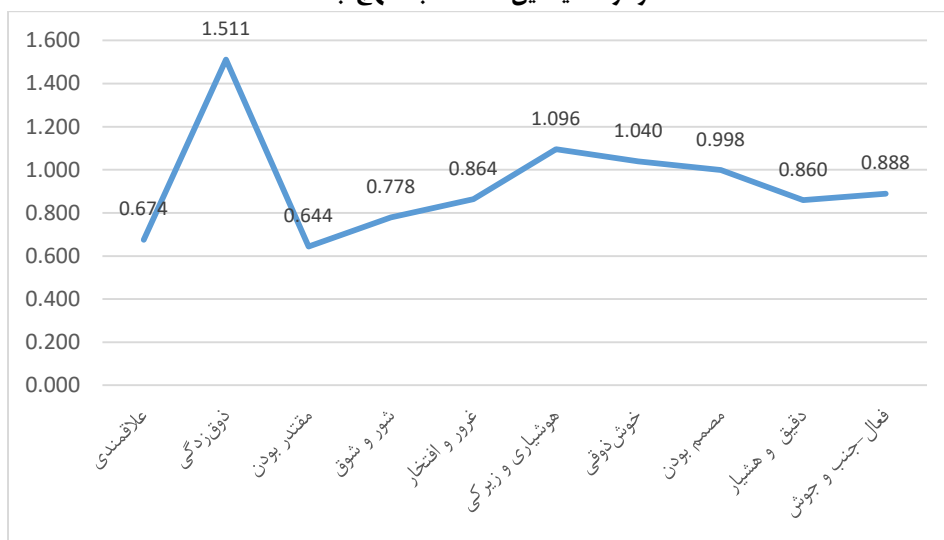
بر اساس پرسشنامه «ارزیابی عاطفه مثبت و منفی»، نمودار بعدی عاطفه مثبت و منفی در نهج البلاغه را نشان می‌دهد:

نمودار ۱. میانگین عاطفه مثبت و منفی نهج البلاغه (نمودار تجمیعی)

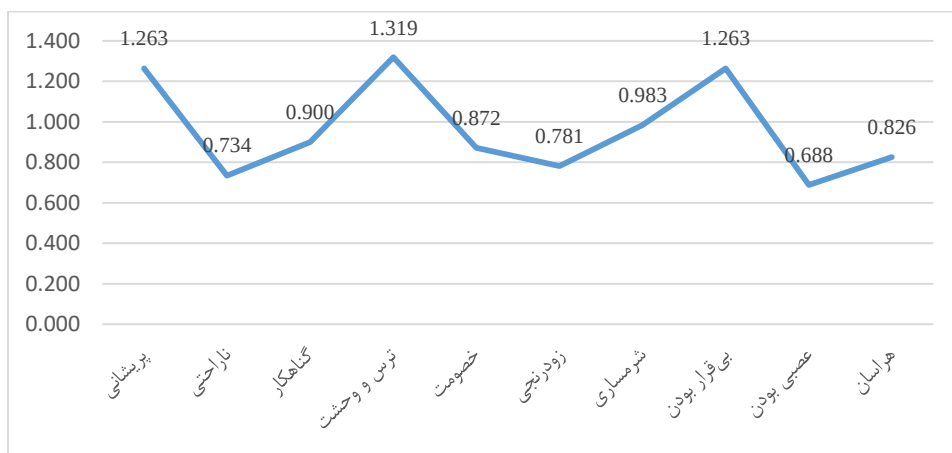

1. Subjective Well-Being (SWB)

نمودار ۲. میانگین عاطفه مثبت نهج البلاغه

نمودار ۳. میانگین عاطفه منفی نهج البلاغه

جدول ۱. نمره کل عواطف مثبت و منفی در نهج البلاغه

	مثبت	منفی	نسبت
میانگین	۹,۳۵۴	۹,۶۲۹	-۰,۲۷۴
انحراف معیار	۵,۸۹۲	۶,۱۴۴	-۰,۲۵۱
میان	۶,۲۶۰	۶,۴۶۷	-۰,۲۰۷

در بررسی کلی سخنان امام علی(ع)، با اختلافی اندک، میزان عواطف منفی اندکی بالاتر از عواطف مثبت گزارش می‌شود و در مجموع، نوعی توازن میان این دو حوزه هیجانی مشاهده می‌گردد. افزون بر این، هم‌خوانی مقدار میانه با مقدار میانگین بیانگر آن است که محاسبه میانگین احساسات بازتاب یافته در گفتار ایشان از دقت نسبتاً مطلوب و میزان خطای اندک برخوردار است.

در میان عواطف مثبت، «ذوق‌زدگی» و قابلیت ایجاد هیجان، با فاصله‌ای قابل توجه از دیگر مؤلفه‌ها، بیشترین میزان بسامد را به خود اختصاص داده‌اند. پس از آن، به ترتیب «هوشیاری و زیرکی»، «خوش‌ذوقی» و «مصمم‌بودن» جای می‌گیرند. در سوی دیگر، «مقتدر بودن»، «علاقه‌مندی» و «شور و شوق» پایین‌ترین نمره‌ها را به دست آورده‌اند که این امر نشان‌دهنده آن است که امام سخن گفتن خود را بر پایه رویکردی دستوری و با تکیه بر بُعد قدرت سامان نمی‌دهد. مطابق این نتایج، سیمای کلی امام شخصیتی قاطع، الهام‌آفرین و هشداردهنده را بازنمایی می‌کند.

در حوزه عواطف منفی، «ترس و وحشت»، «بی‌قرار بودن» و «پیشانی» به ترتیب و با اختلافی اندک بیشترین امتیاز را به خود اختصاص می‌دهند. همچنین «عصبی‌بودن»، «ناراحتی» و «زودرنجی» کمترین نمره را کسب می‌کنند. سنجش این وضعیت‌های منفی، در برخی موارد حالتی از آشوب و دلواپسی، و نیز اندوه و افسردگی (یأس و ناکامی) را نشان می‌دهد. با این وجود، امام فردی خشمگین، زودرنج و تندخو نیست و احساسات منفی خویش را آشکار نمی‌سازد. چنان‌که امام یکی از ویژگی‌های مؤمنان را در پنهان‌داشتن اندوه بیان می‌کند (حکمت/۳۳۳).

۲-۴. رضایتمندی از افراد در نهج البلاغه

رضایتمندی یا نارضایتی امام علی(ع) در نهج البلاغه در شش رسته «رضایتمندی و نارضایتی از افراد، دسته‌ها و مفاهیم-اشیاء» خلاصه می‌شود. موضوع پژوهش مربوط به «رضایتمندی از افراد» است.^۷ در این قسمت روشن می‌شود که تعداد اشخاص و میزان ستایش از آنان که مورد رضایت امام علی(ع) واقع شده و بیان گردیده، نسبت به کسانی که با نارضایتی ایشان روبه‌رو شده‌اند، کمتر است. افزون بر این، باید در نظر داشت که سخن از افرادی به میان آمده است که شناخته‌شده‌اند -نه مجهول و نکره- و گفتار امام بر اشخاصی مشخص و معین دلالت دارد. از این‌رو، مواردی (مانند خطبه/۲۲۸) که مخاطب کلام امام نامشخص است، کنار گذاشته شده است.

۱-۲-۴. رسول خدا(ص)

امام علی(ع) در موقعیت‌های مختلف، رسول خدا(ص) را ستوده و ویژگی‌های نیکوی او را برشمرده است. بیان این اوصاف پیامبر در دو گروه تقسیم می‌شود. در گروه نخست، صرفاً خصایص پیامبر مورد تمجید قرار می‌گیرد و در گروه دوم، ویژگی‌های پیامبر همراه با ویژگی‌های اهل بیت ستایش می‌شود. به این معنا که در این گروه، محور و ارزش نیکویی خصایص به‌طور اصلی به پیامبر نسبت داده شده و اهل بیت به برکت و شرافت او در کنار پیامبر قرار می‌گیرند.

از نظر امام علی(ع)، رسول خدا(ص) امانی است که به سبب وجود مبارک او، عذاب از مردم زمانش رفع شده است (حکمت/۸۸) و با صلوات بر او در ابتدای درخواست، نیازها برآورده می‌شود (حکمت/۳۶۱). در خطبه اول نهج البلاغه، امام به رسالت پیامبر و ارتباط آن با دوران جاهلیت اشاره می‌کند؛ از انسجامی که پیامبر برقرار ساخت و هدایتگری که برای مردم فراهم آورد (خطبه/۱). این جنبه هدایت، ابلاغ رسالت، ایجاد وحدت میان مردم و گسترش اخلاق در خطبه دیگری (۲۳۱) در «ذی‌قار» و هنگام سفر به بصره نیز بیان شده است.

در جای دیگری، پیامبر به صفاتی مانند امین، گواه روز جزا و منبع خیر و برکت معرفی می‌شود. سپس امام برای ارتقای مقام او دعا کرده و از خداوند ثبات منزلتش و حشر با او را طلب می‌کند (خطبه/۱۰۶). امام علی(ع) پیامبر را در همه خصایص برتر از دیگران می‌داند و او را در سرشت، خاندان و نتیجه رسالت، سرآمد انبیا و مخلوقات معرفی می‌کند (خطبه/۹۴). او بشیر و نذیر، بهترین خلق در کودکی، نجیب‌ترین در بزرگسالی، پاک‌اخلاق‌ترین و سخاوتمندترین بود (خطبه/۱۰۵). با وجود برکاتش، دل‌های پاک به سوی او گرایش یافت و کینه و عقده‌ها به نور و برادری بدل شد و عزت جای ذلت گرفت (خطبه/۹۶). اوصاف مشابه، در خطبه‌ای برای ترغیب مردم به جهاد پس از هجوم دشمن به منطقه «الأنبار» (موسوی، ۱۴۲۶: ۵۸۷/۴) آمده و افزون بر آن، پیامبر به عنوان طبیبی سیار معرفی می‌شود که طب خود را وسیله شفای مخلوقات قرار داده و دل‌ها را با آن جلا می‌دهد^۸ (خطبه/۱۰۸).

در محاجّه با معاویه، امام پیامبر را بسیار شجاع و پناه مؤمنان هنگام شعله‌ور شدن آتش معرفی می‌کند (نامه/۹). همین شجاعت و تصویر پیامبر به عنوان پناهگاه جنگ در جای دیگر نیز آمده که هیچ‌کس در میدان نبرد از پیامبر به دشمن نزدیک‌تر نبود (غرائب/۹).

همچنین باید توجه داشت که نهج البلاغه از سه قالب و بافت متفاوت خطبه‌ها، نامه‌ها و کلمات قصار تشکیل می‌شود. تشخیص طبیعی یا ساختاریافته بودن الفاظ و محتوای این قالب‌ها به این امر بستگی دارد که امام در کدام قالب می‌اندیشد و مفاهیم را بیان می‌کند؛ خواه این کار را در قالبی مشخص انجام دهد، خواه آن را به صورت ارتجالی و بدون مؤلفه‌های یادشده بیان نماید. در خطبه‌ها ضریب طبیعی بودن بیشتر است، و در نامه‌ها متن محکم‌تر و حکاک‌ی‌شده‌تر است، و اصولاً حکمت‌ها، چیزی خارج از دو قسم قبلی شمرده نمی‌شود و جملاتی گزینش‌شده از میان گفتار و یا نوشتار است.

تفاوت ستایش پیامبر در خطبه‌ها و نامه‌ها، ناشی از سبک و اصول خطابه و نگارش است؛ در خطبه‌ها، اوصاف شورانگیز و احساسی بیان می‌شود و در نامه‌ها، با استدلال، منطق و اسلوب اقناعی مطرح می‌گردد.

۲-۴-۲. ابوذر

ابوذر غفاری با نام «جندب بن جنادة» از بزرگترین صحابه، برترین و از قدیمی‌ترین مسلمانان که گفته شده است پنجمین مسلمان بود. او در سال ۳۱ یا ۳۲ هجری قمری وفات کرد. پیامبر زهد او در امت اسلام را به زهد حضرت عیسی بن مریم تشبیه کرده بود (ابن‌اثیر، ۱۹۸۹: ۹۹/۵-۱۰۱).

ابوذر پس از منازعه با معاویه بر سر مفاسد اقتصادی و تفسیر آیه ۳۴ سوره توبه، با شکایت او به عثمان، از شام به مدینه رفت و سپس به «ربذه» منتقل شد و در همان جا درگذشت (ابن سعد، ۱۹۹۰: ۱۷۰/۴ و ۱۷۱) و «عبدالله بن مسعود» بر او نماز میت اقامه کرد (ابن اثیر، ۱۹۸۹: ۱۰۱/۵). ابوذر در مسجد رسول خدا(ص) و در میان جمعیت، بر عثمان طعن می‌زد، از تغییر سنت رسول خدا(ص) در زمان او شکایت می‌کرد و فریاد می‌زد: علی بن ابی طالب وصی و وارث علم محمد(ص) است. عثمان او را به شام فرستاد و حضور ابوذر در آنجا برای معاویه دشوار بود. ابوذر امرکنندگان به معروف و ترک‌کنندگان آن، و نهی‌کنندگان منکر و ترک‌کنندگان آن را لعن می‌کرد. معاویه از عثمان خواست او را از شام خارج سازد. سپس به مدینه بازگردانده شد و پس از آنکه امام علی(ع) از او حمایت کرد و به راستگویی‌اش شهادت داد، عثمان او را به بدترین شکل به ربذه تبعید نمود و گفت: از جایی که آمدی به همان جا بازمی‌گردی تا در همان جا وفات یابی. سپس به «مروان به حکم» دستور داد تا هیچ‌کس با او سخن نگوید. با این حال، امام علی(ع) برخلاف دستور عثمان، به همراه دو فرزندش حسن و حسین(ع)، عبدالله بن جعفر و عمار بن یاسر، به بدرقه او رفتند. ابوذر علی(ع) را دید، دست او را بوسید و به گریه افتاد. در این هنگام، میان امام و مروان بن حکم، درگیری و تندی رخ داد و امام، مروان را نفرین کرد. در این تبعید، دختر و همسر او نیز با وی همراه شدند. ابوذر در ربذه به وضع فجیعی وفات یافت (یعقوبی، ۱۹۶۰: ۱۷۱/۲-۱۷۳). طبق روایت امام صادق(ع)، عثمان همراه دو غلام، ۲۰۰ دینار برای ابوذر فرستاد که او نپذیرفت (طوسی، ۱۴۰۹: ۲۷/۱) و همچنین بخشش ۳۰۰ دینار معاویه را رد کرد (بلاذری، ۱۹۹۶: ۵۴۲/۵).

بر اساس روایت یعقوبی، برمی‌آید که خاستگاه اولیه ابوذر ربذه بوده است. همچنین، طبق همین روایت و روایت نهج البلاغه (خطبه/۱۳۰)، امام علی(ع) کنش سیاسی روشنی داشته و در مخالفت با فرمان عثمان، با پیک او سخت‌گیری کرده و برای این دستور حکومتی ارزشی قائل نبوده است.

نام ابوذر یک‌بار در نهج البلاغه ذکر شده و امام علی(ع) او را در برابر دشمنان و بدخواهانش در جبهه حق می‌بیند و غضب او را به غضب الهی نسبت می‌دهد؛ دشمنان تبعیدگر او را مذمت کرده و به دنیادوستی متهم می‌کند. امام ریشه ترس دشمنان از ابوذر را در دنیادوستی آنان می‌داند و ابوذر را بی‌نیاز از دنیا و بیم‌ناپذیر در دین خود معرفی می‌کند (همان). این عبارات به صورت کنایی، نقدی بر «عثمان» است و شوکت خلافت او را زیر سؤال می‌برد.

امام علی(ع) در بسیاری موارد، رضایت از خود یا دیگران را با انتقاد و نارضایتی از دیگران تلفیق می‌کند و شیوه مقایسه را با مدح و ذم هم‌زمان به کار می‌گیرد. مشخصاً در ماجرای ابوذر، امام علی(ع) در کنار ستایش ابوذر، عثمان، معاویه و مروان بن حکم را مذمت می‌کند. همچنین به صورت نمونه، امام در نامه به معاویه (نامه/۹) در کنار مدح برخی از بنی‌هاشم چون «عبیده بن حارث»، «جعفر بن ابی طالب» و «حمزه بن عبدالمطلب»، به ذم قریش و معاویه پرداخته است.

۳-۴-۲. مالک اشتر

«مالک بن حارث الأشتر» از قبیله «نَخَع»، از رهبران عراق، جنگجویی شجاع و فرمانده لشکرهای امام علی (ع) در نبردهایش بود. در سیاست، از زیرکان و دوراندیشان به شمار می‌آمد و میان نرمش و سخت‌گیری توازنی برقرار کرده بود. همچنین خطیب، شاعر و نثرنویس بود (امین، ۱۹۸۳: ۳۸/۹). او به سبب آسیب در چشمش - برگشتگی پلک - در جنگ «یرموک»، به «اشتر» لقب گرفت و از «تابعین» بود (ابن حجر عسقلانی، ۱۴۱۵: ۲۱۲/۶). در دوران خلافت عثمان و وقتی که «سعید بن عاص اموی» والی کوفه بود، به خاطر مخالفت‌هایش به شام تبعید شد (بلاذری، ۱۹۹۶: ۵۲۹/۵). مالک اشتر از مخالفان عثمان و حکومت او بود و بر این باور بود که عثمان کافر مرده است (مفید، ۱۳۷۱: ۳۶۵). او از محاصره‌کنندگان حصر عثمان و سردسته کوفیان بود (طبری، ۱۸۷۹: ۴۱۱/۳). پس از آشفته‌گی اوضاع مصر در دوران حکمرانی محمد بن ابی‌بکر بر آن سرزمین، به ولایت مصر منصوب شد (یعقوبی، ۱۹۶۰: ۱۹۴/۲) و در مسیر مصر - در قُلْزُم - (۳۹هـ) توسط عسل مسموم از سوی حکومت معاویه، شهید شد (امین، ۱۹۸۳: ۳۸/۹ و ۳۹).

امام علی (ع) در دو مرحله از حیات دنیوی و پس از وفات، از مالک اشتر ستایش کرده و رضایت خود را ابراز می‌کند.

زمانی که او را فرمانده دو امیر - زیاد بن النضر و شریح بن هانئ (موسوی، ۱۴۲۶: ۱۴۹/۷) - از فرماندهان خود ساخت، امام آن دو را به اطاعت و پیروی از مالک فراخواند و از آنان خواست مالک را زره و سپر خود قرار دهند؛ کسی که سستی و لغزش ندارد و نسبت کندروی و تندروی به او روا نیست (نامه/۱۳). همچنین امام در نامه‌ای به مردم مصر، آنان را به تبعیت و اطاعت از او تا هنگامی که کردار وی مطابق حق است، دعوت می‌کند. امام از شجاعت و خردمندی‌های مالک بسیار تمجید کرده و او را مرد میدان و با اخلاص معرفی می‌کند؛ کسی که در هیاهوی جنگ نمی‌خوابد و در برابر دشمنان ترس ندارد. امام از او با عبارت «شمشیری از شمشیرهای خدا» یاد می‌کند که کاری است و کند نیست و فرمانبر محض اوست (همان: نامه/۳۸).

هنگامی که مالک اشتر به جای محمد بن ابی‌بکر به مصر گماشته شد، امام علی (ع) با تلطیف و دلجویی از محمد، از جایگاه بی‌بدیل، خیرخواه و استوار مالک سخن می‌گوید و این جانشینی را گونه‌ای ستایش عملی برکنار شده می‌داند. همچنین صراحتاً از رضایت خود نسبت به مالک یاد کرده و برای او دعا می‌کند (همان: نامه/۳۴). امام در نامه‌ای دیگر، مستقیم به مالک می‌نویسد (موسوی، ۱۴۲۶: ۲۳۲/۷ و ۲۳۳) و از اعتماد کامل خود به او در دین و یاری در برابر دشمنان سخن می‌گوید (نامه/۴۶).

امام علی (ع) دو دست راست داشت؛ یکی عمار بن یاسر که در صفین از دست داد و دیگری مالک اشتر (ثقفی کوفی، ۱۳۹۵، ۲۶۴/۱). امام منزلت مالک را همچون نسبت خود به پیامبر می‌دانست (خوئی، ۱۴۰۰: ۱۶۲/۲۰). پس از وفات مالک، در جملاتی که بی‌تابی او را نشان می‌دهد و از سبک قرآن اقتباس شده است^۹، مالک را به کوهی استثنائی تشبیه کرده و بسیار محکم و دست‌نیافتنی معرفی می‌کند (حکمت/۴۴۳). در سایر گزارش‌ها و روایت‌های تاریخی دیگر نیز - علاوه بر عبارات نهج البلاغه - این بی‌تابی امام در فقدان

مالک اشتر به وضوح مشهود است. به گونه‌ای که امام مصیبت از دست دادن او را از بزرگ‌ترین مصائب شمرده و مرگ وی را خسارتی برای عالم می‌داند و گریستن گریه‌کنندگان بر این مصیبت را روا می‌شمارد (ثقفی کوفی، ۱۳۹۵: ۲۶۴/۱ و ۲۶۵).

با توجه به موارد قبل، در دوران زندگانی مالک اشتر، -بنا به مقتضیات زمان- تمجیدهای امام در نامه‌ها ابراز شد و حالات عاطفی ایشان پس از وفات مالک، در گفتارهای شفاهی بروز یافت. تعبیراتی که امام درباره مالک به کار برد، در مورد افراد دیگر به ندرت استفاده شده است. در توصیف مالک، امام بر استواری شخصیت او تمرکز دارد و ویژگی‌های صداقت، قاطعیت در حق و سستی‌ناپذیری او بارها تکرار می‌شود. در تعبیر امام، واژگان دال بر ثبات زیاد به کار رفته و هماهنگی میان آوا، ترکیب، الفاظ و مضمون به‌خوبی برقرار است. واژگان و عباراتی مانند: «أَمَرْتُ» -که شدت فرمان امام را نشان می‌دهد-، «دَرْعًا وَ مِجَنًّا»، «لَا يَنْكُلُ»، «سَيْفٌ مِنْ سُيُوفٍ»، «لَا كَلِيلُ»، «لَا يُؤَخَّرُ وَ لَا يُقَدِّمُ»، «شِدَّةَ شَكِيمَتِهِ»، «شَدِيدًا نَاقِمًا»، «اسْتَكْمَلَ أَيَّامَهُ وَ لَاقَى حِمَامَهُ»، «أَسْتَظْهَرُ بِهِ»، «أَقْمَعُ بِهِ»، «أَسْدُ بِهِ لِهَآةِ الثَّغْرِ الْمَخُوفِ»، «جَبَالًا»، «فَنَدَا»، «حَجْرًا»، «صَلَدًا»، «لَا يَرْتَقِيهِ» و «لَا يُوفِي».

۴-۴-۲. محمد بن ابی‌بکر

«محمد بن ابوبکر» از قبیله «بنی‌تمیم» قریش، مشهور به «عابد قریش»، از کسانی بود که در کشته‌شدن عثمان نقش داشت (ابن قتیبه، ۱۹۶۰: ۱۷۵). پدر او «ابوبکر بن ابی‌قحافة» و مادرش «أَسْمَاءُ بِنْتُ عَمِيسِ الْخَثْعَمِيَّة» بود (ابن عبدالبر، ۱۹۹۲، ۳/۱۳۶۶). «أَسْمَاء» پس از وفات ابوبکر، با امام علی(ع) ازدواج کرد (ابن سعد، ۱۹۹۰، ۸/۲۲۲) و محمد نزد امام پرورش یافت (زبیری، بی‌تا: ۲۷۷، خطبه/۶۸). او در «حجة الوداع» به دنیا آمد و در جنگ جمل و صفین همراه امام علی(ع) حضور یافت و سپس والی مصر گردید. بعد از مرگ مالک اشتر (۳۷ هـ) و پس از جریان «حکمیت»، عمرو بن عاص با لشکری از شام به مصر یورش برد. محمد بن ابی‌بکر متواری شد و «معاویه بن حذیج» مکان او را شناسایی کرد و به دلیل مشارکتش در قتل عثمان، او را تشنه کشت و سوزاند (ابن جوزی، ۱۹۹۲: ۱۵۱/۳؛ زرکلی، ۲۰۰۲: ۲۲۰/۶).

رضایت امام علی(ع) از محمد بن ابی‌بکر، مانند مالک اشتر، به دو مرحله حیات و وفات او تقسیم می‌شود. در دوران حیات محمد، رضایت امام از او در برخی موارد با گلایه و نوعی انتقاد همراه بود.

هنگامی که مالک اشتر جای محمد در مصر گماشته شد، محمد از این تصمیم ناراحت و دلگیر شد. امام برای دلجویی، با مقدمه‌چینی و بیانی شیوا، ذهن او را آرام نمود و به جنبه‌های عاطفی و روانی این تصمیم توجه داشت. در این گفت‌وگوی تسلی‌بخش که پس از شهادت مالک اشتر رخ داد، امام مالک را ستایش می‌کند، اما همزمان از محمد قدردانی می‌کند و تلاش‌های او را نادیده نمی‌گیرد (همان: نامه/۳۴).

پس از شهادت محمد (موسوی، ۱۴۲۶: ۵۵۸/۴)، امام اگرچه او را حبیب و دست‌پرورده خود می‌خواند، اما در مقایسه‌ای بیان می‌کند که اگر به جای او «هَاشِمُ بْنُ عُثْبَةَ»^۱ به مصر فرستاده می‌شد، وضعیت آن سرزمین چنین نمی‌گشت و عرصه را برای لشکریان معاویه باز نمی‌کرد (خطبه/۶۸). صراحت لهجه امام به وضوح آشکار است و حتی در مورد حبیب خود نیز بیان حقیقت را مقدم می‌دارد. در این خطبه نوعی رضایت

ضمنی از «هاشم» ابراز می‌شود. در برخی منابع آمده که امام نقل کرده است وقتی محمد را والی مصر قرار دادم، کم‌سالی بود که علم جنگ و تجربه‌ای نداشت (ثقفی کوفی، ۱۳۹۵: ۲۵۸/۱). صدور این عبارت از امام کمی عجیب است، زیرا در آن زمان محمد حدود ۲۵ سال داشته و کم‌سال به شمار نمی‌آمد و این سخن می‌توانست روش و انتخاب امام را زیر سؤال ببرد. البته اگر امام گزینه دیگری نداشته و پس از اثبات ناکارآمدی، وی را عزل کرده، این عبارت قابل توجیه است.

امام در خطاب به عبدالله بن عباس، محمد را با تعبیراتی مانند «فرزند خیرخواه»، «کارگزاری پرتلاش»، «شمشیر برنده» و «رکن مدافع» یاد می‌کند. امام در این عبارات، جنگ را اساساً تاریک و زجرآور معرفی می‌کند و میل به حضور در رأس آن را چرک و ناگوار جلوه می‌دهد. این تعبیرات را به نوعی می‌توان ضد جنگ به شمار آورد (نامه/۳۵). همچنین، وقتی امام خبر قتل محمد را شنید، میزان شادمانی دشمنان را با ناراحتی خود و یارانش مقایسه کرد و برای از دست دادن حبیب، اظهار تأسف نمود (حکمت/۳۲۵). در کل می‌توان گفت رضایت امام از فرزندخوانده خود با نوعی گله در مدیریت و سیاست‌ورزی او آمیخته است، ولی امام از جهت دینداری، خیرخواهی و تلاشگری او را ستوده و خرسندی خود را بیان می‌کند.

۵-۴-۲. عمر بن ابی سلمه

«عُمَرُ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ مَخْزُومِي» دو سال -یا بیشتر- پیش از هجرت متولد شد (ذهبی، ۲۰۰۶: ۴۲۳/۴). او فرزندخوانده پیامبر و از یاران و کارگزاران امام علی(ع) بود، در جنگ جمل شرکت کرد و والی امام در سرزمین فارس و بحرین شد و در زمان خلافت «عَبْدُ الْمَلِكِ بْنِ مَرْوَانَ» وفات یافت (ابن‌عبدالبر، ۱۹۹۲: ۱۱۵۹/۳ و ۱۱۶۰).

امام برای ستایش «عمر بن ابی سلمه» و رفع سوءظن ناشی از عزل او، نامه‌ای به وی نوشت و توضیح داد که برکناری‌اش به دلیل اراده امام برای مشارکت دادن او در جنگ با لشکر شام در کنار خود بوده و هیچ سرزنشی متوجه او نیست. امام از فرمانروایی او تمجید کرده و امانت‌داری‌اش را ستود. از نظر امام هیچ اتهامی به او روا نبود و او را پشتیبانی برای جنگ با دشمن و اقامه دین معرفی کرد (نامه/۴۲). امام همان تعبیری را درباره او به کار برده است (أَسْتَظْهَرُ بِهِ) که درباره «مالک اشتر» استفاده کرده بود (همان). در ستایش عمر بن ابی سلمه، رضایتمندی امام نیز به دنبال رخدادی دیگر ذکر شده و دلیلی موجب بیان و ابراز این خشنودی گردیده است.

۶-۴-۲. خبات بن اُرت

«خَبَابُ بْنُ الْأُرْتِ بْنِ جَنْدَلَه» از قبیله بنی‌تمیم (ابن‌سعد، ۱۹۶۸، ۱۶۴/۲)، صحابی پیامبر(ص) و یار امام علی(ع) بود. به دلیل لکنت زبان، لقب «أُرْت» به او داده شده بود (بلاذری، ۱۹۹۶: ۳۶۷/۲ و ۳۶۸-۱۷۶/۱). او در دوران پیامبر در تمامی نبردها از جمله «بدر»، «أُحُد» و «خندق» همراه رسول خدا(ص) حضور یافت (ابن‌سعد، ۱۹۶۸: ۱۶۶/۲). پس از بازگشت امام علی(ع) از جنگ صفین به کوفه، «خباب» وفات یافت (خلیفه بن‌خیاط، ۱۹۹۳: ۱۴۴) و امام برای او نماز گزارد (بلاذری، ۱۹۹۶: ۱۷۹/۱).

در مسیر بازگشت از «صفین»، امام از کنار قبور از جمله قبر «خاب» عبور کرد (موسوی، ۱۴۲۶: ۵۱۲/۵). او را دعا نمود، به صداقت و رغبت او در پذیرش اسلام و هجرت اشاره کرد و همچنین از قناعت، رضایت او نسبت به خداوند و زندگی مجاهدانه‌اش یاد کرد (حکمت/۴۳).

این رضایت امام از یارش در مجموعه حکمت‌ها آورده شده است تا فضائل اخلاقی یار از دست رفته برجسته شود و نشان دهد که رضایت او از خداوند یکی از عوامل رضایت امام نسبت به «خاب» بوده است. از گزارش‌های تاریخی ذکر شده چنین برمی‌آید که «خاب» نزد امام جایگاه والایی داشته است؛ به گونه‌ای که امام تقریباً بلافاصله و در اولین فرصت پس از اطلاع از وفات او، بر سر قبرش حاضر شد و یاد نیکوی او را گرامی داشت. او نخستین کسی بود که امام علی(ع) او را دفن کرد (ابن میثم، ۱۳۶۳، ۲۶۵/۵).

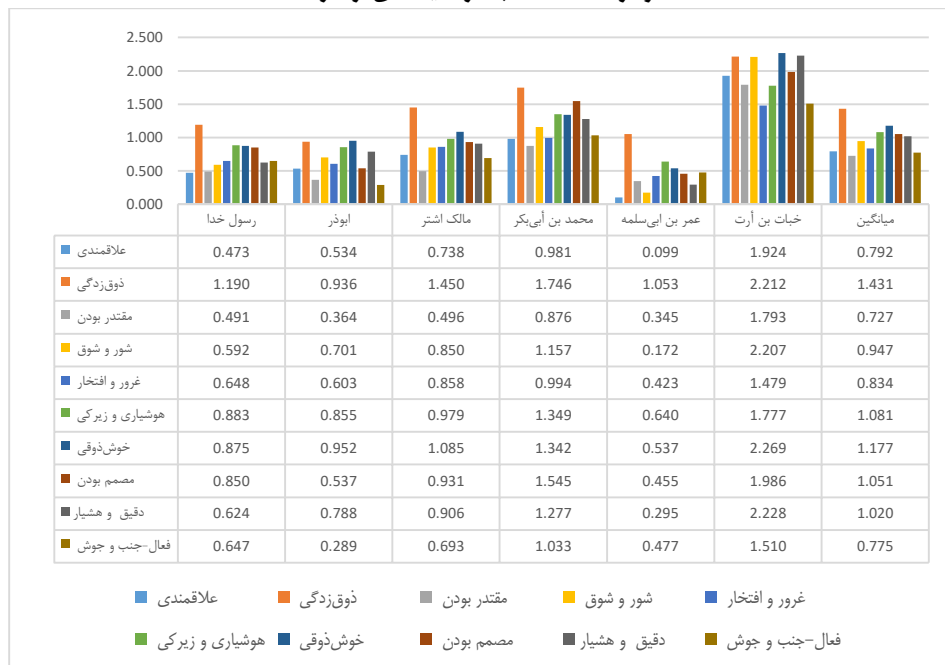
۷-۴-۲. تحلیل عاطفه مثبت و عاطفه منفی امام علی(ع) درباره رضایتمندی از افراد

مواردی که برای بررسی و تحلیل رضایتمندی از افراد به کار رفته‌اند، در جدول بعدی قابل مشاهده هستند:^{۱۱}

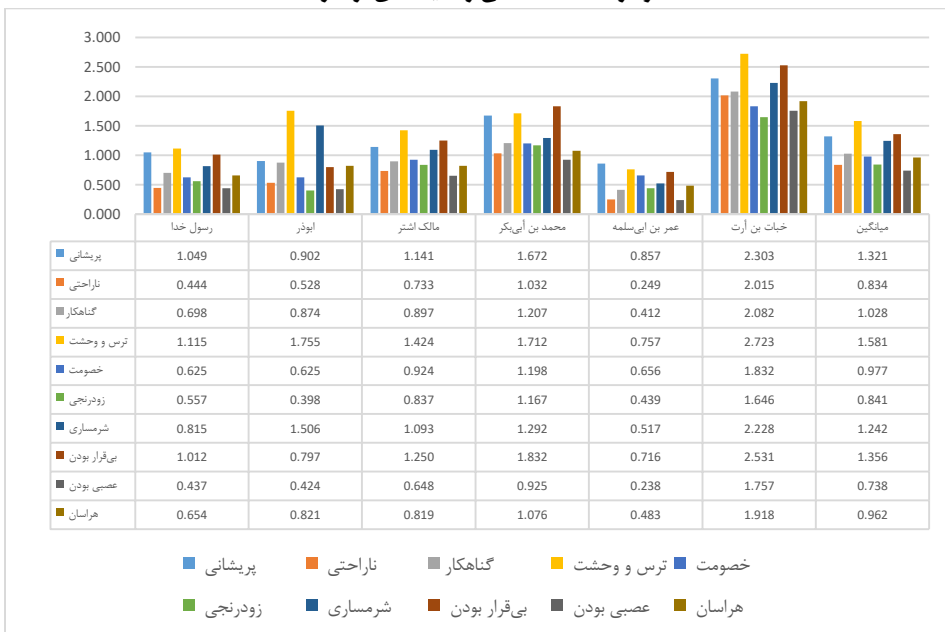
جدول ۲. موارد رضایتمندی از افراد

رضایتمندی از افراد
رسول خدا(ص): ۱-۹۴-۹۶-۱۰۵-۱۰۶-۱۰۸-۱۰۹-۱۱۰-۱۱۱-۱۱۲-۱۱۳-۱۱۴-۱۱۵-۱۱۶-۱۱۷-۱۱۸-۱۱۹-۱۲۰-۱۲۱-۱۲۲-۱۲۳-۱۲۴-۱۲۵-۱۲۶-۱۲۷-۱۲۸-۱۲۹-۱۳۰-۱۳۱-۱۳۲-۱۳۳-۱۳۴-۱۳۵-۱۳۶-۱۳۷-۱۳۸-۱۳۹-۱۴۰-۱۴۱-۱۴۲-۱۴۳-۱۴۴-۱۴۵-۱۴۶-۱۴۷-۱۴۸-۱۴۹-۱۵۰-۱۵۱-۱۵۲-۱۵۳-۱۵۴-۱۵۵-۱۵۶-۱۵۷-۱۵۸-۱۵۹-۱۶۰-۱۶۱-۱۶۲-۱۶۳-۱۶۴-۱۶۵-۱۶۶-۱۶۷-۱۶۸-۱۶۹-۱۷۰-۱۷۱-۱۷۲-۱۷۳-۱۷۴-۱۷۵-۱۷۶-۱۷۷-۱۷۸-۱۷۹-۱۸۰-۱۸۱-۱۸۲-۱۸۳-۱۸۴-۱۸۵-۱۸۶-۱۸۷-۱۸۸-۱۸۹-۱۹۰-۱۹۱-۱۹۲-۱۹۳-۱۹۴-۱۹۵-۱۹۶-۱۹۷-۱۹۸-۱۹۹-۲۰۰-۲۰۱-۲۰۲-۲۰۳-۲۰۴-۲۰۵-۲۰۶-۲۰۷-۲۰۸-۲۰۹-۲۱۰-۲۱۱-۲۱۲-۲۱۳-۲۱۴-۲۱۵-۲۱۶-۲۱۷-۲۱۸-۲۱۹-۲۲۰-۲۲۱-۲۲۲-۲۲۳-۲۲۴-۲۲۵-۲۲۶-۲۲۷-۲۲۸-۲۲۹-۲۳۰-۲۳۱-۲۳۲-۲۳۳-۲۳۴-۲۳۵-۲۳۶-۲۳۷-۲۳۸-۲۳۹-۲۴۰-۲۴۱-۲۴۲-۲۴۳-۲۴۴-۲۴۵-۲۴۶-۲۴۷-۲۴۸-۲۴۹-۲۵۰-۲۵۱-۲۵۲-۲۵۳-۲۵۴-۲۵۵-۲۵۶-۲۵۷-۲۵۸-۲۵۹-۲۶۰-۲۶۱-۲۶۲-۲۶۳-۲۶۴-۲۶۵-۲۶۶-۲۶۷-۲۶۸-۲۶۹-۲۷۰-۲۷۱-۲۷۲-۲۷۳-۲۷۴-۲۷۵-۲۷۶-۲۷۷-۲۷۸-۲۷۹-۲۸۰-۲۸۱-۲۸۲-۲۸۳-۲۸۴-۲۸۵-۲۸۶-۲۸۷-۲۸۸-۲۸۹-۲۹۰-۲۹۱-۲۹۲-۲۹۳-۲۹۴-۲۹۵-۲۹۶-۲۹۷-۲۹۸-۲۹۹-۳۰۰-۳۰۱-۳۰۲-۳۰۳-۳۰۴-۳۰۵-۳۰۶-۳۰۷-۳۰۸-۳۰۹-۳۱۰-۳۱۱-۳۱۲-۳۱۳-۳۱۴-۳۱۵-۳۱۶-۳۱۷-۳۱۸-۳۱۹-۳۲۰-۳۲۱-۳۲۲-۳۲۳-۳۲۴-۳۲۵-۳۲۶-۳۲۷-۳۲۸-۳۲۹-۳۳۰-۳۳۱-۳۳۲-۳۳۳-۳۳۴-۳۳۵-۳۳۶-۳۳۷-۳۳۸-۳۳۹-۳۴۰-۳۴۱-۳۴۲-۳۴۳-۳۴۴-۳۴۵-۳۴۶-۳۴۷-۳۴۸-۳۴۹-۳۵۰-۳۵۱-۳۵۲-۳۵۳-۳۵۴-۳۵۵-۳۵۶-۳۵۷-۳۵۸-۳۵۹-۳۶۰-۳۶۱-۳۶۲-۳۶۳-۳۶۴-۳۶۵-۳۶۶-۳۶۷-۳۶۸-۳۶۹-۳۷۰-۳۷۱-۳۷۲-۳۷۳-۳۷۴-۳۷۵-۳۷۶-۳۷۷-۳۷۸-۳۷۹-۳۸۰-۳۸۱-۳۸۲-۳۸۳-۳۸۴-۳۸۵-۳۸۶-۳۸۷-۳۸۸-۳۸۹-۳۹۰-۳۹۱-۳۹۲-۳۹۳-۳۹۴-۳۹۵-۳۹۶-۳۹۷-۳۹۸-۳۹۹-۴۰۰-۴۰۱-۴۰۲-۴۰۳-۴۰۴-۴۰۵-۴۰۶-۴۰۷-۴۰۸-۴۰۹-۴۱۰-۴۱۱-۴۱۲-۴۱۳-۴۱۴-۴۱۵-۴۱۶-۴۱۷-۴۱۸-۴۱۹-۴۲۰-۴۲۱-۴۲۲-۴۲۳-۴۲۴-۴۲۵-۴۲۶-۴۲۷-۴۲۸-۴۲۹-۴۳۰-۴۳۱-۴۳۲-۴۳۳-۴۳۴-۴۳۵-۴۳۶-۴۳۷-۴۳۸-۴۳۹-۴۴۰-۴۴۱-۴۴۲-۴۴۳-۴۴۴-۴۴۵-۴۴۶-۴۴۷-۴۴۸-۴۴۹-۴۵۰-۴۵۱-۴۵۲-۴۵۳-۴۵۴-۴۵۵-۴۵۶-۴۵۷-۴۵۸-۴۵۹-۴۶۰-۴۶۱-۴۶۲-۴۶۳-۴۶۴-۴۶۵-۴۶۶-۴۶۷-۴۶۸-۴۶۹-۴۷۰-۴۷۱-۴۷۲-۴۷۳-۴۷۴-۴۷۵-۴۷۶-۴۷۷-۴۷۸-۴۷۹-۴۸۰-۴۸۱-۴۸۲-۴۸۳-۴۸۴-۴۸۵-۴۸۶-۴۸۷-۴۸۸-۴۸۹-۴۹۰-۴۹۱-۴۹۲-۴۹۳-۴۹۴-۴۹۵-۴۹۶-۴۹۷-۴۹۸-۴۹۹-۵۰۰-۵۰۱-۵۰۲-۵۰۳-۵۰۴-۵۰۵-۵۰۶-۵۰۷-۵۰۸-۵۰۹-۵۱۰-۵۱۱-۵۱۲-۵۱۳-۵۱۴-۵۱۵-۵۱۶-۵۱۷-۵۱۸-۵۱۹-۵۲۰-۵۲۱-۵۲۲-۵۲۳-۵۲۴-۵۲۵-۵۲۶-۵۲۷-۵۲۸-۵۲۹-۵۳۰-۵۳۱-۵۳۲-۵۳۳-۵۳۴-۵۳۵-۵۳۶-۵۳۷-۵۳۸-۵۳۹-۵۴۰-۵۴۱-۵۴۲-۵۴۳-۵۴۴-۵۴۵-۵۴۶-۵۴۷-۵۴۸-۵۴۹-۵۵۰-۵۵۱-۵۵۲-۵۵۳-۵۵۴-۵۵۵-۵۵۶-۵۵۷-۵۵۸-۵۵۹-۵۶۰-۵۶۱-۵۶۲-۵۶۳-۵۶۴-۵۶۵-۵۶۶-۵۶۷-۵۶۸-۵۶۹-۵۷۰-۵۷۱-۵۷۲-۵۷۳-۵۷۴-۵۷۵-۵۷۶-۵۷۷-۵۷۸-۵۷۹-۵۸۰-۵۸۱-۵۸۲-۵۸۳-۵۸۴-۵۸۵-۵۸۶-۵۸۷-۵۸۸-۵۸۹-۵۹۰-۵۹۱-۵۹۲-۵۹۳-۵۹۴-۵۹۵-۵۹۶-۵۹۷-۵۹۸-۵۹۹-۶۰۰-۶۰۱-۶۰۲-۶۰۳-۶۰۴-۶۰۵-۶۰۶-۶۰۷-۶۰۸-۶۰۹-۶۱۰-۶۱۱-۶۱۲-۶۱۳-۶۱۴-۶۱۵-۶۱۶-۶۱۷-۶۱۸-۶۱۹-۶۲۰-۶۲۱-۶۲۲-۶۲۳-۶۲۴-۶۲۵-۶۲۶-۶۲۷-۶۲۸-۶۲۹-۶۳۰-۶۳۱-۶۳۲-۶۳۳-۶۳۴-۶۳۵-۶۳۶-۶۳۷-۶۳۸-۶۳۹-۶۴۰-۶۴۱-۶۴۲-۶۴۳-۶۴۴-۶۴۵-۶۴۶-۶۴۷-۶۴۸-۶۴۹-۶۵۰-۶۵۱-۶۵۲-۶۵۳-۶۵۴-۶۵۵-۶۵۶-۶۵۷-۶۵۸-۶۵۹-۶۶۰-۶۶۱-۶۶۲-۶۶۳-۶۶۴-۶۶۵-۶۶۶-۶۶۷-۶۶۸-۶۶۹-۶۷۰-۶۷۱-۶۷۲-۶۷۳-۶۷۴-۶۷۵-۶۷۶-۶۷۷-۶۷۸-۶۷۹-۶۸۰-۶۸۱-۶۸۲-۶۸۳-۶۸۴-۶۸۵-۶۸۶-۶۸۷-۶۸۸-۶۸۹-۶۹۰-۶۹۱-۶۹۲-۶۹۳-۶۹۴-۶۹۵-۶۹۶-۶۹۷-۶۹۸-۶۹۹-۷۰۰-۷۰۱-۷۰۲-۷۰۳-۷۰۴-۷۰۵-۷۰۶-۷۰۷-۷۰۸-۷۰۹-۷۱۰-۷۱۱-۷۱۲-۷۱۳-۷۱۴-۷۱۵-۷۱۶-۷۱۷-۷۱۸-۷۱۹-۷۲۰-۷۲۱-۷۲۲-۷۲۳-۷۲۴-۷۲۵-۷۲۶-۷۲۷-۷۲۸-۷۲۹-۷۳۰-۷۳۱-۷۳۲-۷۳۳-۷۳۴-۷۳۵-۷۳۶-۷۳۷-۷۳۸-۷۳۹-۷۴۰-۷۴۱-۷۴۲-۷۴۳-۷۴۴-۷۴۵-۷۴۶-۷۴۷-۷۴۸-۷۴۹-۷۵۰-۷۵۱-۷۵۲-۷۵۳-۷۵۴-۷۵۵-۷۵۶-۷۵۷-۷۵۸-۷۵۹-۷۶۰-۷۶۱-۷۶۲-۷۶۳-۷۶۴-۷۶۵-۷۶۶-۷۶۷-۷۶۸-۷۶۹-۷۷۰-۷۷۱-۷۷۲-۷۷۳-۷۷۴-۷۷۵-۷۷۶-۷۷۷-۷۷۸-۷۷۹-۷۸۰-۷۸۱-۷۸۲-۷۸۳-۷۸۴-۷۸۵-۷۸۶-۷۸۷-۷۸۸-۷۸۹-۷۹۰-۷۹۱-۷۹۲-۷۹۳-۷۹۴-۷۹۵-۷۹۶-۷۹۷-۷۹۸-۷۹۹-۸۰۰-۸۰۱-۸۰۲-۸۰۳-۸۰۴-۸۰۵-۸۰۶-۸۰۷-۸۰۸-۸۰۹-۸۱۰-۸۱۱-۸۱۲-۸۱۳-۸۱۴-۸۱۵-۸۱۶-۸۱۷-۸۱۸-۸۱۹-۸۲۰-۸۲۱-۸۲۲-۸۲۳-۸۲۴-۸۲۵-۸۲۶-۸۲۷-۸۲۸-۸۲۹-۸۳۰-۸۳۱-۸۳۲-۸۳۳-۸۳۴-۸۳۵-۸۳۶-۸۳۷-۸۳۸-۸۳۹-۸۴۰-۸۴۱-۸۴۲-۸۴۳-۸۴۴-۸۴۵-۸۴۶-۸۴۷-۸۴۸-۸۴۹-۸۵۰-۸۵۱-۸۵۲-۸۵۳-۸۵۴-۸۵۵-۸۵۶-۸۵۷-۸۵۸-۸۵۹-۸۶۰-۸۶۱-۸۶۲-۸۶۳-۸۶۴-۸۶۵-۸۶۶-۸۶۷-۸۶۸-۸۶۹-۸۷۰-۸۷۱-۸۷۲-۸۷۳-۸۷۴-۸۷۵-۸۷۶-۸۷۷-۸۷۸-۸۷۹-۸۸۰-۸۸۱-۸۸۲-۸۸۳-۸۸۴-۸۸۵-۸۸۶-۸۸۷-۸۸۸-۸۸۹-۸۹۰-۸۹۱-۸۹۲-۸۹۳-۸۹۴-۸۹۵-۸۹۶-۸۹۷-۸۹۸-۸۹۹-۹۰۰-۹۰۱-۹۰۲-۹۰۳-۹۰۴-۹۰۵-۹۰۶-۹۰۷-۹۰۸-۹۰۹-۹۱۰-۹۱۱-۹۱۲-۹۱۳-۹۱۴-۹۱۵-۹۱۶-۹۱۷-۹۱۸-۹۱۹-۹۲۰-۹۲۱-۹۲۲-۹۲۳-۹۲۴-۹۲۵-۹۲۶-۹۲۷-۹۲۸-۹۲۹-۹۳۰-۹۳۱-۹۳۲-۹۳۳-۹۳۴-۹۳۵-۹۳۶-۹۳۷-۹۳۸-۹۳۹-۹۴۰-۹۴۱-۹۴۲-۹۴۳-۹۴۴-۹۴۵-۹۴۶-۹۴۷-۹۴۸-۹۴۹-۹۵۰-۹۵۱-۹۵۲-۹۵۳-۹۵۴-۹۵۵-۹۵۶-۹۵۷-۹۵۸-۹۵۹-۹۶۰-۹۶۱-۹۶۲-۹۶۳-۹۶۴-۹۶۵-۹۶۶-۹۶۷-۹۶۸-۹۶۹-۹۷۰-۹۷۱-۹۷۲-۹۷۳-۹۷۴-۹۷۵-۹۷۶-۹۷۷-۹۷۸-۹۷۹-۹۸۰-۹۸۱-۹۸۲-۹۸۳-۹۸۴-۹۸۵-۹۸۶-۹۸۷-۹۸۸-۹۸۹-۹۹۰-۹۹۱-۹۹۲-۹۹۳-۹۹۴-۹۹۵-۹۹۶-۹۹۷-۹۹۸-۹۹۹-۱۰۰۰-۱۰۰۱-۱۰۰۲-۱۰۰۳-۱۰۰۴-۱۰۰۵-۱۰۰۶-۱۰۰۷-۱۰۰۸-۱۰۰۹-۱۰۱۰-۱۰۱۱-۱۰۱۲-۱۰۱۳-۱۰۱۴-۱۰۱۵-۱۰۱۶-۱۰۱۷-۱۰۱۸-۱۰۱۹-۱۰۲۰-۱۰۲۱-۱۰۲۲-۱۰۲۳-۱۰۲۴-۱۰۲۵-۱۰۲۶-۱۰۲۷-۱۰۲۸-۱۰۲۹-۱۰۳۰-۱۰۳۱-۱۰۳۲-۱۰۳۳-۱۰۳۴-۱۰۳۵-۱۰۳۶-۱۰۳۷-۱۰۳۸-۱۰۳۹-۱۰۴۰-۱۰۴۱-۱۰۴۲-۱۰۴۳-۱۰۴۴-۱۰۴۵-۱۰۴۶-۱۰۴۷-۱۰۴۸-۱۰۴۹-۱۰۵۰-۱۰۵۱-۱۰۵۲-۱۰۵۳-۱۰۵۴-۱۰۵۵-۱۰۵۶-۱۰۵۷-۱۰۵۸-۱۰۵۹-۱۰۶۰-۱۰۶۱-۱۰۶۲-۱۰۶۳-۱۰۶۴-۱۰۶۵-۱۰۶۶-۱۰۶۷-۱۰۶۸-۱۰۶۹-۱۰۷۰-۱۰۷۱-۱۰۷۲-۱۰۷۳-۱۰۷۴-۱۰۷۵-۱۰۷۶-۱۰۷۷-۱۰۷۸-۱۰۷۹-۱۰۸۰-۱۰۸۱-۱۰۸۲-۱۰۸۳-۱۰۸۴-۱۰۸۵-۱۰۸۶-۱۰۸۷-۱۰۸۸-۱۰۸۹-۱۰۹۰-۱۰۹۱-۱۰۹۲-۱۰۹۳-۱۰۹۴-۱۰۹۵-۱۰۹۶-۱۰۹۷-۱۰۹۸-۱۰۹۹-۱۱۰۰-۱۱۰۱-۱۱۰۲-۱۱۰۳-۱۱۰۴-۱۱۰۵-۱۱۰۶-۱۱۰۷-۱۱۰۸-۱۱۰۹-۱۱۱۰-۱۱۱۱-۱۱۱۲-۱۱۱۳-۱۱۱۴-۱۱۱۵-۱۱۱۶-۱۱۱۷-۱۱۱۸-۱۱۱۹-۱۱۲۰-۱۱۲۱-۱۱۲۲-۱۱۲۳-۱۱۲۴-۱۱۲۵-۱۱۲۶-۱۱۲۷-۱۱۲۸-۱۱۲۹-۱۱۳۰-۱۱۳۱-۱۱۳۲-۱۱۳۳-۱۱۳۴-۱۱۳۵-۱۱۳۶-۱۱۳۷-۱۱۳۸-۱۱۳۹-۱۱۴۰-۱۱۴۱-۱۱۴۲-۱۱۴۳-۱۱۴۴-۱۱۴۵-۱۱۴۶-۱۱۴۷-۱۱۴۸-۱۱۴۹-۱۱۵۰-۱۱۵۱-۱۱۵۲-۱۱۵۳-۱۱۵۴-۱۱۵۵-۱۱۵۶-۱۱۵۷-۱۱۵۸-۱۱۵۹-۱۱۶۰-۱۱۶۱-۱۱۶۲-۱۱۶۳-۱۱۶۴-۱۱۶۵-۱۱۶۶-۱۱۶۷-۱۱۶۸-۱۱۶۹-۱۱۷۰-۱۱۷۱-۱۱۷۲-۱۱۷۳-۱۱۷۴-۱۱۷۵-۱۱۷۶-۱۱۷۷-۱۱۷۸-۱۱۷۹-۱۱۸۰-۱۱۸۱-۱۱۸۲-۱۱۸۳-۱۱۸۴-۱۱۸۵-۱۱۸۶-۱۱۸۷-۱۱۸۸-۱۱۸۹-۱۱۹۰-۱۱۹۱-۱۱۹۲-۱۱۹۳-۱۱۹۴-۱۱۹۵-۱۱۹۶-۱۱۹۷-۱۱۹۸-۱۱۹۹-۱۲۰۰-۱۲۰۱-۱۲۰۲-۱۲۰۳-۱۲۰۴-۱۲۰۵-۱۲۰۶-۱۲۰۷-۱۲۰۸-۱۲۰۹-۱۲۱۰-۱۲۱۱-۱۲۱۲-۱۲۱۳-۱۲۱۴-۱۲۱۵-۱۲۱۶-۱۲۱۷-۱۲۱۸-۱۲۱۹-۱۲۲۰-۱۲۲۱-۱۲۲۲-۱۲۲۳-۱۲۲۴-۱۲۲۵-۱۲۲۶-۱۲۲۷-۱۲۲۸-۱۲۲۹-۱۲۳۰-۱۲۳۱-۱۲۳۲-۱۲۳۳-۱۲۳۴-۱۲۳۵-۱۲۳۶-۱۲۳۷-۱۲۳۸-۱۲۳۹-۱۲۴۰-۱۲۴۱-۱۲۴۲-۱۲۴۳-۱۲۴۴-۱۲۴۵-۱۲۴۶-۱۲۴۷-۱۲۴۸-۱۲۴۹-۱۲۵۰-۱۲۵۱-۱۲۵۲-۱۲۵۳-۱۲۵۴-۱۲۵۵-۱۲۵۶-۱۲۵۷-۱۲۵۸-۱۲۵۹-۱۲۶۰-۱۲۶۱-۱۲۶۲-۱۲۶۳-۱۲۶۴-۱۲۶۵-۱۲۶۶-۱۲۶۷-۱۲۶۸-۱۲۶۹-۱۲۷۰-۱۲۷۱-۱۲۷۲-۱۲۷۳-۱۲۷۴-۱۲۷۵-۱۲۷۶-۱۲۷۷-۱۲۷۸-۱۲۷۹-۱۲۸۰-۱۲۸۱-۱۲۸۲-۱۲۸۳-۱۲۸۴-۱۲۸۵-۱۲۸۶-۱۲۸۷-۱۲۸۸-۱۲۸۹-۱۲۹۰-۱۲۹۱-۱۲۹۲-۱۲۹۳-۱۲۹۴-۱۲۹۵-۱۲۹۶-۱۲۹۷-۱۲۹۸-۱۲۹۹-۱۳۰۰-۱۳۰۱-۱۳۰۲-۱۳۰۳-۱۳۰۴-۱۳۰۵-۱۳۰۶-۱۳۰۷-۱۳۰۸-۱۳۰۹-۱۳۱۰-۱۳۱۱-۱۳۱۲-۱۳۱۳-۱۳۱۴-۱۳۱۵-۱۳۱۶-۱۳۱۷-۱۳۱۸-۱۳۱۹-۱۳۲۰-۱۳۲۱-۱۳۲۲-۱۳۲۳-۱۳۲۴-۱۳۲۵-۱۳۲۶-۱۳۲۷-۱۳۲۸-۱۳۲۹-۱۳۳۰-۱۳۳۱-۱۳۳۲-۱۳۳۳-۱۳۳۴-۱۳۳۵-۱۳۳۶-۱۳۳۷-۱۳۳۸-۱۳۳۹-۱۳۴۰-۱۳۴۱-۱۳۴۲-۱۳۴۳-۱۳۴۴-۱۳۴۵-۱۳۴۶-۱۳۴۷-۱۳۴۸-۱۳۴۹-۱۳۵۰-۱۳۵۱-۱۳۵۲-۱۳۵۳-۱۳۵۴-۱۳۵۵-۱۳۵۶-۱۳۵۷-۱۳۵۸-۱۳۵۹-۱۳۶۰-۱۳۶۱-۱۳۶۲-۱۳۶۳-۱۳۶۴-۱۳۶۵-۱۳۶۶-۱۳۶۷-۱۳۶۸-۱۳۶۹-۱۳۷۰-۱۳۷۱-۱۳۷۲-۱۳۷۳-۱۳۷۴-۱۳۷۵-۱۳۷۶-۱۳۷۷-۱۳۷۸-۱۳۷۹-۱۳۸۰-۱۳۸۱-۱۳۸۲-۱۳۸۳-۱۳۸۴-۱۳۸۵-۱۳۸۶-۱۳۸۷-۱۳۸۸-۱۳۸۹-۱۳۹۰-۱۳۹۱-۱۳۹۲-۱۳۹۳-۱۳۹۴-۱۳۹۵-۱۳۹۶-۱۳۹۷-۱۳۹۸-۱۳۹۹-۱۴۰۰-۱۴۰۱-۱۴۰۲-۱۴۰۳-۱۴۰۴-۱۴۰۵-۱۴۰۶-۱۴۰۷-۱۴۰۸-۱۴۰۹-۱۴۱۰-۱۴۱۱-۱۴۱۲-۱۴۱۳-۱۴۱۴-۱۴۱۵-۱۴۱۶-۱۴۱۷-۱۴۱۸-۱۴۱۹-۱۴۲۰-۱۴۲۱-۱۴۲۲-۱۴۲۳-۱۴۲۴-۱۴۲۵-۱۴۲۶-۱۴۲۷-۱۴۲۸-۱۴۲۹-۱۴۳۰-۱۴۳۱-۱۴۳۲-۱۴۳۳-۱۴۳۴-۱۴۳۵-۱۴۳۶-۱۴۳۷-۱۴۳۸-۱۴۳۹-۱۴۴۰-۱۴۴۱-۱۴۴۲-۱۴۴۳-۱۴۴۴-۱۴۴۵-۱۴۴۶-۱۴۴۷-۱۴۴۸-۱۴۴۹-۱۴۵۰-۱۴۵۱-۱۴۵۲-۱۴۵۳-۱۴۵۴-۱۴۵۵-۱۴۵۶-۱۴۵۷-۱۴۵۸-۱۴۵۹-۱۴۶۰-۱۴۶۱-۱۴۶۲-۱۴۶۳-۱۴۶۴-۱۴۶۵-۱۴۶۶-۱۴۶۷-۱۴۶۸-۱۴۶۹-۱۴۷۰-۱۴۷۱-۱۴۷۲-۱۴۷۳-۱۴۷۴-۱۴۷۵-۱۴۷۶-۱۴۷۷-۱۴۷۸-۱۴۷۹-۱۴۸۰-۱۴۸۱-۱۴۸۲-۱۴۸۳-۱۴۸۴-۱۴۸۵-۱۴۸۶-۱۴۸۷-۱۴۸۸-۱۴۸۹-۱۴۹۰-۱۴۹۱-۱۴۹۲-۱۴۹۳-۱۴۹۴-۱۴۹۵-۱۴۹۶-۱۴۹۷-۱۴۹۸-۱۴۹۹-۱۵۰۰-۱۵۰۱-۱۵۰۲-۱۵۰۳-۱۵۰۴-۱۵۰۵-۱۵۰۶-۱۵۰۷-۱۵۰۸-۱۵۰۹-۱۵۱۰-۱۵۱۱-۱۵۱۲-۱۵۱۳-۱۵۱۴-۱۵۱۵-۱۵۱۶-۱۵۱۷-۱۵۱۸-۱۵۱۹-۱۵۲۰-۱۵۲۱-۱۵۲۲-۱۵۲۳-۱۵۲۴-۱۵۲۵-۱۵۲۶-۱۵۲۷-۱۵۲۸-۱۵۲۹-۱۵۳۰-۱۵۳۱-۱۵۳۲-۱۵۳۳-۱۵۳۴-۱۵۳۵-۱۵۳۶-۱۵۳۷-۱۵۳۸-۱۵۳۹-۱۵۴۰-۱۵۴۱-۱۵۴۲-۱۵۴۳-۱۵۴۴-۱۵۴۵-۱۵۴۶-۱۵۴۷-۱۵۴۸-۱۵۴۹-۱۵۵۰-۱۵۵۱-۱۵۵۲-۱۵۵۳-۱۵۵۴-۱۵۵۵-۱۵۵۶-۱۵۵۷-۱۵۵۸-۱۵۵۹-۱۵۶۰-۱۵۶۱-۱۵۶۲-۱۵۶۳-۱۵۶۴-۱۵۶۵-۱۵۶۶-۱۵۶۷-۱۵۶۸-۱۵۶۹-۱۵۷۰-۱۵۷۱-۱۵۷۲-۱۵۷۳-۱۵۷۴-۱۵۷۵-۱۵۷۶-۱۵۷۷-۱۵۷۸-۱۵۷۹-۱۵۸۰-۱۵۸۱-۱۵۸۲-۱۵۸۳-۱۵۸۴-۱۵۸۵-۱۵۸۶-۱۵۸۷-۱۵۸۸-۱۵۸۹-۱۵۹۰-۱۵۹۱-۱۵۹۲-۱۵۹۳-۱۵۹۴-۱۵۹۵-۱۵۹۶-۱۵۹۷-۱۵۹۸-۱۵۹۹-۱۶۰۰-۱۶۰۱-۱۶۰۲-۱۶۰۳-۱۶۰۴

نمودار ۴. عاطفه مثبت رضایتمندی از افراد

نمودار ۵. عاطفه منفی رضایتمندی از افراد

جدول ۳. نمره کل عواطف مثبت و منفی رضایتمندی از افراد

نسبت	منفی	مثبت	
-۰/۱۲۲	۷/۴۰۵	۷/۲۷۲	رسول خدا(ص)
-۲/۰۷۱	۸/۶۳۱	۶/۵۵۹	ابوذر
-۰/۷۸۱	۹/۷۶۶	۸/۹۸۵	مالک اشتر
-۰/۸۱۵	۱۳/۱۱۵	۱۲/۲۹۹	محمد بن ابی بکر
-۰/۸۲۵	۵/۳۲۳	۴/۴۹۸	عمر بن ابی سلمه
-۱/۶۵۰	۲۱/۰۳۵	۱۹/۳۸۵	خبات بن أرت
-۱/۰۴۶	۱۰/۸۷۹	۹/۸۳۳	میانگین

شدت ظهور حالات رضایتمندی و نارضایتی نسبت به «خبات بن أرت» بیشتر است و در هیچ موردی عاطفه مثبت بر عاطفه منفی غلبه پیدا نمی‌کند. عاطفه منفی در «ابوذر» و «خبات بن أرت» برجسته‌تر است و تعبیر و واژگان دلالت‌کننده بر ویژگی‌های منفی، در مورد «ابوذر» (خطبه/۱۳۰) پررنگ‌تر هستند. ریشه‌هایی مانند «غضب»، «خوف»، «ترک»، «هرب»، «حوج»، «منع»، «حسد»، «وحش»، «بطل» و «قرض» غالب بر ریشه‌های دلالت‌کننده بر ویژگی‌های مثبت مانند «رجی»، «غنی»، «ریح»، «أنس»، «حق»، «حب» و «أمن» است. این احساسات و عواطف منفی امام قابل فهم و طبیعی به نظر می‌رسد، زیرا بر اساس متن نهج البلاغه و گزارش‌های تاریخی، امام از حوادث رخ داده برای ابوذر بسیار ناراحت بوده است (یعقوبی، ۱۹۶۰: ۱۷۱/۲-۱۷۳). همچنین در این زمینه «شرمساری» نسبت به اوضاع نابسامان و «پیشانی» امام بسیار برجسته است و در مقابل، میزان «جنب و جوش» پایین‌ترین سطح را نشان می‌دهد. «هوشیاری و زیرکی» در گفته‌های امام درباره «ابوذر» قابل توجه بوده و بیانگر دقت، مراقبت و تدبیر امام در مواجهه با حکومت تبعیدکننده ابوذر است و نوعی انفعال امام با توجه به مولفه «فعال-جنب و جوش» نمایان می‌شود. از مجموع این نمودارها استنباط می‌شود که حتی در هنگام رضایتمندی، امام از احوالات مثبت غالب بهره‌مند نمی‌شود و میزان رضایت او از افراد، ناشی از احوال کامیابی نیست.

در مورد «خبات» و «ابوذر» نکته مهم، برجسته‌شدن مؤلفه «خوش‌ذوقی» است. علاوه بر این، «شور و شوق» در خصوص «خبات» نیز نمره بالایی دارد. در مورد «مالک اشتر» نیز امتیاز بالای این مؤلفه جلب توجه می‌کند. با این حال، در سایر موارد، «ذوق‌زدگی» با فاصله‌ای چشمگیر، بالاتر از دیگر زیرمقیاس‌ها قرار می‌گیرد و این نشان‌دهنده شدت هیجان موجود در سخنان امام علی(ع) است.

در خصوص «رسول خدا(ص)»، معیار «هوشیاری و زیرکی» نمره بالایی کسب کرده که بیانگر مضامین معرفتی و دقت امام در گفتار است. در مدح «عمر بن ابی سلمه»، کاهش «علاقه‌مندی» و افزایش «شرمساری» به‌وضوح در واژگان و معنا آشکار است. «هوشیاری و زیرکی» نیز با محتوای نامه ۴۲ هماهنگی دارد. همچنین در مورد «محمد بن ابی بکر»، زیرمقیاس‌های «مصمم‌بودن»، «پیشانی» و «بی‌قراری» به‌طور مستقیم با نوع مواجهه امام با عزل او، ناکارآمدی نسبی سیاسی و شرایط پیش آمده مرتبط است.

در پایان، به طور گذرا باید اشاره کرد که در مقایسه میان میزان رضایتمندی و نارضایتی از افراد^۳، عاطفه منفی در زمینه «رضایتمندی از افراد» به طور قابل توجهی بالاتر است؛ این امر نشان دهنده ناخوش احوالی امام در زمانی است که برخی افراد را ستایش کرده و بیانگر این است که رضایت او بیش از آنکه از گستردگی احوالاتش نشأت گرفته باشد، ناشی از قبض و کنترل درونی اوست. علاوه بر آمار کمی داده‌ها از بافت زبانی متن، شواهد تاریخی، و فضا و علت صدور سخنان، شاهد بر این ادعا است. زیرا جز در موارد رسول خدا(ص) که اکثر موارد در فضای مثبت ایراد شده است، بقیه موارد همگی -جز نامه ۱۳ که در مورد مالک اشتر است- در فضای غم‌آلود و منفی همچون تبعید، خبر شهادت، عزل و یادکرد القا شده است.

جدول ۴. مقایسه نمره کل عواطف مثبت و منفی رضایتمندی و نارضایتی از افراد

نسبت	منفی	مثبت	
-۱/۰۴۶	۱۰/۸۷۹	۹/۸۳۳	رضایتمندی از افراد
-۰/۳۶۳	۹/۳۱۶	۸/۹۵۲	نارضایتی از افراد

۳. نتیجه‌گیری

۱. در نگاه کلی، امام علی(ع) با اختلاف اندک، نمرات عواطف منفی در سخنانش بیش‌تر از عواطف مثبت است و به طور کلی، تعادل نسبی میان حالات عاطفه مثبت و منفی برقرار است. همچنین، نمره میانه و تطابق آن با میانگین، نشان‌دهنده دقت نسبتاً بالا و خطای کم داده‌ها و محاسبات آماری میانگین سخنان امام علی(ع) است. در میان عواطف مثبت، «ذوق‌زدگی» و توانایی ایجاد هیجان، با فاصله‌ای قابل توجه، بالاتر از دیگر مؤلفه‌ها قرار دارد. پس از آن، «هوشیاری و زیرکی»، «خوش‌ذوقی» و «مصمم‌بودن» مشاهده می‌شوند. در مقابل، «مقتدر بودن»، «علاقه‌مندی» و «شور و شوق» کمترین نمره را به دست می‌آورند، که نشان می‌دهد امام از منظر قدرت و توانمندی سخن نمی‌گوید. بر اساس داده‌ها، امام شخصیتی مصمم، الهام‌بخش و هشداردهنده دارد.

۲. اظهار رضایتمندی امام علی(ع) به دو دسته تقسیم می‌شود: بیان آن در زمان حیات افراد و پس از وفات آنان. از آنجا که زمان صدور بیشتر مدح‌ها با دوران خلافت امام همزمان است، تمامی ستایش‌های پیامبر(ص) پس از وفات او صورت گرفته است. همچنین در مواردی که امام در زمان زندگانی افراد مدح کرده، گاهی ستایش مستقیم خطاب به شخص بوده است، مانند «ابوذر» و «محمد بن ابی‌بکر»، و در مواردی، فرد مورد رضایت امام مستقیماً خطاب نشده و مدح به دیگران منتقل شده است؛ مانند «مالک اشتر». لحن مدح‌های امام صادقانه، بی‌تکلف و در چارچوب انصاف است و گاه بیان رضایتمندی با واقع‌بینی و نوعی گله‌مندی (در مورد «محمد بن ابی‌بکر») همراه می‌شود، و در مواردی دیگر («عمر بن ابی‌سلمه») ستایش در جهت تبیین مصالح سیاسی و تسهیل تصمیم‌گیری‌های جدید بیان می‌گردد.

۳. در هیچ‌یک از موارد -به جز «رسول خدا(ص)»- به فرد مورد رضایت قداست داده نمی‌شود و تأیید او بی‌قید و شرط نیست. همچنین در هیچ موردی امام برای توصیف ویژگی‌های این افراد از اوصاف ماورایی

بهره نمی‌گیرد و تملق نمی‌کند. تنها در مورد «مالک اشتر»، اوصاف گسترده‌تر و بسیار بلندبالایی همراه با تشبیهات به کار رفته است و ماهیت این اوصاف با دیگران -به جز «رسول خدا(ص)»- متفاوت و برتر است.

پی‌نوشت

۱. قرآن پیامبر را تماماً بشر می‌شمارد و تنها تفاوت او را با دیگر مردمان، در تلقی و ابلاغ وحی بیان می‌دارد (فصلت/۶). یعنی پیامبر و اولیاء در تمام ابعاد انسانی بشر هستند و قوانین بشری -از جمله حالات بشری- بر آنان عارض و جاری می‌شود.
۲. نسخه عربی: Rachel C. Davis et al (2022). <https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s11469-020-00411-z>.
۳. البته با توجه به اینکه از روش «CCR» برای تطبیق پرسشنامه واتسون بر متن (نهج البلاغه) استفاده شده است، این بازه زمانی مدنظر (مانند یک هفته یا بیشتر و کمتر)، در مورد «بازنمایی ساختاری متن» کاربرد ندارد و الگوی «CCR» مطابق با داده‌های پیشرفته خود، متن را -فارغ از بازه زمانی- داده‌کلوی می‌کند و بازه زمانی القای کلام، مدنظر می‌باشد.
۴. «گیت‌هاب» بستری است برای برنامه‌نویسان تا پروژه‌های نرم‌افزاری خود را در آن بارگذاری، سازماندهی و با دیگران به اشتراک بگذارند. آدرس پکیج پایتون مورد استفاده در فضای گیت‌هاب: <https://github.com/Ali-Omrani/CCR>
۵. بدین ترتیب: ۲-۳۷-۴۳-۷۷-۷۸-۱۰۲-۱۰۳-۱۰۴-۱۰۵-۱۰۸-۱۱۵-۱۲۰-۱۲۱-۱۲۲-۱۲۳-۱۲۶-۱۳۰-۱۳۱-۱۳۲-۱۳۳-۱۴۷-۱۵۰-۱۹۰-۱۹۱-۱۹۴-۱۹۹-۲۰۰-۲۳۶-۲۵۷-۲۶۱-۲۶۷-۲۶۸-۲۷۳-۲۷۴-۲۷۷-۲۸۳-۲۸۷-۲۸۹-۲۹۱-۲۹۲-۲۹۶-۲۹۹-۳۱۱-۳۱۷-۳۱۹-۳۲۲-۳۲۳-۳۲۵-۳۲۴-۳۴۴-۳۴۹-۳۵۲-۳۵۵-۳۵۷-۳۶۷-۳۶۹-۳۷۰-۳۷۲-۳۷۳-۳۷۴-۳۷۹-۳۸۰-۳۹۰-۳۹۱-۳۹۳-۳۹۶-۴۰۲-۴۰۵-۴۱۵-۴۱۶-۴۱۷-۴۱۹-۴۲۰-۴۲۹-۴۳۰-۴۳۲-۴۴۳-۴۵۱-۴۵۳-۴۵۵-۴۶۴-۴۶۷-۴۶۸-۴۷۲-۴۷۳-۴۷۴.
۶. لازم به ذکر است که ترس امام علی(ع) در نهج البلاغه، مسئله شخصی شمره نمی‌شود و قرین با مصالح اجتماعی است (ر.ک. خطبه/۴، ۲۸ و ۴۲).
۷. چگونگی ترتیب موارد از جهت اهمیت افراد و شدت کیفیت اوصاف، طبقه‌بندی شده و سعی بر آن بوده است که هرچه شدت رضایتمندی یا نارضایتی در عبارات بیشتر بوده است، در این ترتیب لحاظ شده باشد.
۸. طَيْبٌ دَوَّارٌ بِطَيْبِهِ، قَدْ أَحْكَمَ مَزَاهِمَهُ وَ أَخْمَى مَوَاسِمَهُ، يَضَعُ ذَلِكَ حَيْثُ الْحَاجَةُ إِلَيْهِ مِنْ قُلُوبٍ غَمِيٍّ وَ آذَانٍ صُمٍّ وَ أَلْسِنَةٍ بُكْمٍ، مُتَتَّبِعٌ بِدَوَائِهِ مَوَاضِعَ الْغَفْلَةِ وَ مَوَاطِنَ الْخَيْرَةِ.
۹. از آیات ابتدایی سوره «القارعة».
۱۰. «هاشم بن عتبّه مرقال» از یاران شجاع پیامبر(ص) و امام علی(ع) که از امیران امام بود. او پرچمدار امام در جنگ صفین بود و در همان جنگ کشته شد (ذهبی، ۱۹۸۵، ۴۸۶/۳).
۱۱. در عناوینی که بیش از یک مورد وجود دارد، میانگین کل موارد گرفته شده است.
۱۲. در بخش آماری، حکمت‌ها و غرائب مورد «رسول خدا» بررسی نشده است.
- همچنین در حکمت‌ها مواردی که یک‌پارچگی و پیوستگی مفهومی کافی و قابل ارزیابی روان‌کاوانه را ندارند، مورد بررسی قرار نگرفته‌اند.
۱۳. افرادی که مصداق نارضایتی امام علی(ع) در نهج البلاغه هستند، بدین قرار است (۲۵ مورد): شیطان (ابلیس)-ابوبکر بن‌ابی‌قحافه-عمر بن‌الخطاب-عثمان بن‌عفان-معاویه بن‌ابی‌سفیان-طلحه و زبیر-عایشه-عمرو بن‌عاص-ابوسفیان-ابوموسی اشعری-انس بن‌مالک-مروان بن‌حکم-اشعث بن‌قیس-زیاد بن‌أبیه-مغیره بن‌شعبه-عبدالله بن‌زبیر-مصقله بن‌هبیره-برج بن‌مسرر الطائی-مغیره بن‌الأنس-منذر بن‌جارود-علاء (ربیع) بن‌زیاد و عاصم بن‌زیاد-ابن‌عباس-عقیل بن‌ابی‌طالب-عثمان بن‌حنیف-کمیل
- برای رعایت اختصار، در متن مقاله از بیان جزئیات پرسشنامه عاطفه مثبت و منفی بر مصادیق نارضایتی، به ذکر آمار کلی و نهایی نارضایتی از افراد اکتفا شده است.

منابع

- قرآن کریم.
- ابن‌اثیر، عز‌الدین علی (۱۹۸۹). *أسد الغابة في معرفة الصحابة*. ج ۵. بیروت: دار الفکر.

- ابن جوزی، عبدالرحمن بن علی (۱۹۹۲). *المنتظم فی تاریخ الملوک والأئمة*، تحقیق عطا مصطفی عبدالقادر و محمد مصطفی عبدالقادر، مراجعه نعيم زرزور. ج ۳. بیروت: دار الکتب العلمیة.
- ابن حجر عسقلانی، أحمد بن علی (۱۴۱۵). *الإصابة فی تمییز الصحابة*، تحقیق عادل أحمد عبدالوجود وعلی محمد معوض. ج ۶. بیروت: دار الکتب العلمیة.
- ابن سعد، محمد (۱۹۶۸). *الطبقات الکبری*، تحقیق إحسان عباس. ج ۲. بیروت: دار صادر.
- ----- (۱۹۹۰). *الطبقات الکبری*، تحقیق محمد عبدالقادر عطا. ج ۴ و ۸. بیروت: دار الکتب العلمیة.
- ابن عبدالبر، أبو عمر یوسف (۱۹۹۲). *الإستیعاب فی معرفة الأصحاب*، تحقیق علی محمد البجاوی. ج ۳. بیروت: دار الجیل.
- ابن قتیبه دینوری، عبدالله بن مسلم (۱۹۶۰). *المعارف*. تحقیق ثروت عکاشة. قاهره: الهيئة المصرية العامة للكتاب.
- ابن میثم، میثم بن علی (۱۳۶۳). *شرح نهج البلاغة*. ج ۵. چاپ دوم. تهران: دفتر نشر کتاب.
- امین، محسن (۱۹۸۳). *أعیان الشیعة*، تحقیق حسن الأمین. ج ۹. بیروت: دار التعارف للمطبوعات.
- آذربایجانی، مسعود و شجاعی، محمدصادق (۱۴۰۰). *روان شناسی در نهج البلاغه: مفاهیم و آموزه ها*. چاپ پانزدهم. تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- آقابزرگ تهرانی، محمدحسین (۱۴۰۳). *الذریعة إلى تصانیف الشیعة*. ج ۱۴. چاپ سوم. بیروت: دار الأضواء.
- بلاذری، أحمد بن یحیی (۱۹۹۶). *جمل من أنساب الأشراف*، تحقیق سهیل زکار وریاض الزرکلی. ج ۱، ۲، و ۵. بیروت: دار الفکر.
- ثقفی کوفی، ابراهیم بن محمد (۱۳۹۵). *الغارات*. تحقیق سید جلال الدین محدث. ج ۱. تهران: انجمن آثار ملی.
- خوانین زاده، محمدحسین، پروینی، خلیل، افهمی، رضا، و اسماعیلی نسب، مریم (۱۴۰۳). *واکاوی بن مایه های خودستایی امام علی (ع) در نهج البلاغه از منظر روان شناسی*. *فصلنامه علمی پژوهشنامه علوی*، دوره ۱۵، شماره ۲۹، ۳۳-۷۱. <https://www.doi.org/10.30465/alavi.2025.50737.2690>
- ----- (۱۴۰۴). *کاربست الگوی مبتنی بر روان شناسی تاریخی در نفی مضامین موهم خودشیفتگی در نهج البلاغه (مطالعه موردی جنگ ها)*. *دوفصلنامه علمی جستارهای ثقلین*، دوره ۱۱، شماره ۲۱، ۳۹-۱. <https://doi.org/10.48311/QHTS/qhts.2025.84809.0>
- خوئی، حبیب الله بن محمد (۱۴۰۰). *منهاج البراعة*، شارح: حسن حسن زاده آملی و محمدباقر کمره ای. ج ۲۰. تهران: مکتبة الاسلامیة.
- ذهبی، شمس الدین (۱۹۸۵). *سیر أعلام النبلاء*. ج ۳. بیروت: مؤسسة الرسالة.
- ----- (۲۰۰۶). *سیر أعلام النبلاء*. ج ۴. قاهره: دار الحديث.
- رامین، علی (۱۳۸۹). *مبانی جامعه شناسی هنر*. چاپ دوم. تهران: نی.
- رضی، محمدبن الحسین (۱۹۶۷). *نهج البلاغة*. تحقیق صبحی الصالح. بیروت: بی نا.
- زبیری، مصعب بن عبدالله (بی تا). *نسب قریش*. چاپ سوم. قاهره: دار المعارف.
- زرکلی، خیر الدین (۲۰۰۲). *الأعلام*. ج ۶. چاپ پانزدهم. بیروت: دار العلم للملایین.
- زیدان، جرجی (بی تا). *تاریخ التمدن الإسلامی*. ج ۳. قاهره: دار الهلال.

- سلاجقه، بتول (۱۳۹۲). جایگاه تربیتی-مدیریتی عواطف از دیدگاه امام علی(ع) در نهج البلاغه. فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه، دوره ۱، شماره ۲، ۱۲۱-۱۳۷.
- طبری، محمد بن جریر (۱۸۷۹). تاریخ الأمم و الملوك. ج ۳. لیدن: بریل.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۹). رجال الکشي-إختیار معرفة الرجال. تحقیق حسن مصطفوی. ج ۱. مشهد: مؤسسه نشر دانشگاه مشهد.
- عزبدفتری، بهروز (۱۳۹۴). منظومه‌ی دانش پژوهی ویگوتسکی؛ نظریه‌ها و دستاوردها (مجموعه مقالات). تبریز: انتشارات تبریز.
- لوریا، آکساندر مانویچ (۱۳۸۲). رشد و تحول شناختی: مبانی فرهنگی و اجتماعی شناخت، ترجمه حبیب‌الله قاسم‌زاده. تهران: ارجمند.
- محمدجعفری، رسول (۱۴۰۳). نقش نهج البلاغه در شناسایی تصحیف لفظی روایات شیعه. فصلنامه پژوهشنامه نهج البلاغه، دوره ۱۲، شماره ۴۷، ۱-۲۶. <https://doi.org/10.22084/nahj.2025.30621.3164>
- مفید، محمد بن محمد (۱۳۷۱). الجمل والنصرة لسيد العترة في حرب البصرة، تحقیق علی میرشریفی. قم: مرکز النشر التابع لمكتب الاعلام الإسلامي.
- موسوی، صادق (۱۴۲۶). تمام نهج البلاغه، تحقیق فرید سید، گردآورنده محمد عساف. ج ۴، ۵ و ۷. بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات.
- ویگوتسکی، لو سمینویچ (۱۳۹۳). اندیشه و زبان. ترجمه حبیب‌الله قاسم‌زاده. چاپ دوم. تهران: ارجمند.
- ----- (۱۳۹۲). روان‌شناسی هنر. ترجمه بهروز عزبدفتری. چاپ سوم. تبریز: انتشارات دانشگاه تبریز.
- هیوم، دیوید (۱۴۰۱). جستارهای زیبایی‌شناسی. ترجمه محسن کرمی. چاپ دوم. تهران: کرگدن.
- یعقوبی، أحمد بن أبی یعقوب (۱۳۶۰). تاریخ یعقوبی. ج ۲. بیروت: دار إصادر-دار بیروت.
- Argyle, M. (2000). *Psychology and Religion: An Introduction*. New York. NY: Routledge.
- Atari, M., Omrani, A., & Dehghani, M. (2023). *Contextualized Construct Representation: Leveraging Psychometric Scales to Advance Theory-Driven Text Analysis*. <https://doi.org/10.31234/osf.io/m93pd>
- Baumeister, R. (1994). How Stories Make Sense of Personal Experience: Motives that Shape Autobiographical Narratives. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20, 676-690. <https://doi.org/10.1177/0146167294206006>
- Casuso, L., Gargurevich, R., Van den Noortgate, W., & Van den Bergh, O. (2016). Psychometric properties of the Positive and Negative Affect Scale for Children (PANAS-C) in Peru. *Interamerican Journal of Psychology*, 50(2), 170-185. Available via PsycNET.
- Davis, R. C., Arce, M. A., Tobin, K. E., Palumbo, I. M., Chmielewski, M., Megreya, A. M., & Latzman, R. D. (2022). Testing measurement invariance of the Positive and Negative Affect Schedule (PANAS) in American and Arab university students. *International Journal of Mental*

- Health and Addiction*, 20(2), 874-887.
<https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s11469-020-00411-z>
- Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual Review of Psychology*, 54, 403-425.
<https://doi.org/10.1146/annurev.psych.54.101601.145056>
 - Luria, A. R. (1976). *The cognitive development: Its cultural and social foundations*. Harvard University Press.
 - Merz, E. L., Malcarne, V. L., Roesch, S. C., Ko, C. M., Emerson, M., Roma, V. G., & Sadler, G. R. (2013). Psychometric properties of Positive and Negative Affect Schedule (PANAS) original and short forms in an African American community sample. *Journal of Affective Disorders*, 151(3), 942-949. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2013.08.011>
 - Pettit, J. W., Kline, J. P., Gencoz, T., Gencoz, F., & Joiner, T. E., Jr. (2001). Are happy people healthier? The specific role of positive affect in predicting self-reported health symptoms. *Journal of Research in Personality*, 35(4), 521-536. <https://doi.org/10.1006/jrpe.2001.2327>
 - Quiceno, J. M., & Vinaccia, S. (2014). Calidad de vida en adolescentes: Análisis desde las fortalezas personales y las emociones negativas. *Terapia Psicológica*, 32(3), 185-200. <https://doi.org/10.4067/S0718-48082014000300002>
 - Sanmartín, R., Inglés, C. J., Vicent, M., Gonzálvez, C., Díaz-Herrero, Á., & García-Fernández, J. M. (2018). Positive and negative affect as predictors of social functioning in Spanish children. *PLOS ONE*, 13(8), e0201698. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0201698>
 - Watson, D. Clark, A. (1988). Positive and Negative Affect Schedule (PANAS). Development and validation of brief measures of positive and negative affect: The PANAS scales. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1988, 54(6).